

ЗАТВЕРДЖЕНО

Наказ Держфінмоніторингу України
від “27” грудня 2005 р. № 249

*Типології легалізації злочинних коштів в Україні
в 2004 - 2005 роках*

Державний комітет фінансового моніторингу України

ЗМІСТ

<i>Анотація</i>	3
<i>Передмова</i>	4
<i>I. Загальні тенденції.</i>	5-6
<i>II. Типові схеми легалізації злочинних коштів.</i>	
1. <i>Юридичні особи з ознаками фіктивності.</i>	7-11
2. <i>Експортно-імпорتنі операції (фіктивні, спекулятивні).</i>	12-19
3. <i>«Карусельні товарні схеми», які супроводжуються незаконним відшкодуванням з бюджету ПДВ.</i>	20-24
4. <i>Операції з нерезидентами, зареєстрованими в офшорних зонах.</i>	25-30
5. <i>Операції з цінними паперами.</i>	31-35
6. <i>Операції з конвертації коштів у готівку.</i>	36-39
7. <i>Операції з перестрахування.</i>	40-45
<i>Підсумок</i>	46-48

Анотація

В цих матеріалах розглянуто найбільш розповсюджені в 2004-2005 роках тенденції та схеми легалізації незаконно отриманих доходів. Зокрема в типології включено результати досліджень державних органів-учасників системи протидії легалізації злочинних коштів. Зокрема, наведені приклади реальних справ, пов'язаних з «відмиванням».

Найчастіше це механізми, які містять складні, заплутані, багатоланцюгові операції. Одна й та ж схема може містити операції із зняттям готівки, з купівлею цінних паперів, розрахунки з нерезидентами з офшорних зон / юрисдикцій, фіктивні зовнішньоекономічні операції та незаконне відшкодування ПДВ з бюджету, фальсифікацію документації, використання викрадених паспортів, створення фіктивних фірм тощо.

Тому віднесення схем легалізації злочинних коштів до того чи іншого типу здійснюється за найбільш ключовим її елементом. Формат схем базується на методиці, викладеної в посібнику „Боротьба з відмиванням коштів: правовий, організаційний та практичний аспект”.

Приклади схем розподілені по пунктах 1-7 розділу 2 умовно, за найбільш «показовими» елементами, задля уникнення дублювання. Більшість прикладів схем характерні для кожної теми, оскільки в розрізі даного дослідження найбільш типовий набір інструментів відмивання, які використовуються, виглядає таким чином: «фіктивні фірми – зовнішньоекономічні операції (товари, послуги, цінні папери, перестраховування тощо) – офшори – конвертування готівки».

Передмова

Одним з найнебезпечніших наслідків розвитку тіньової економіки є підвищення уразливості фінансової системи до використання її злочинцями для відмивання брудних коштів. Загальний обсяг тіньової економіки включає, зокрема, доходи, здобуті злочинним шляхом, та легалізовані¹. Для України це значний кількісний показник, який спричиняє масштабний вплив на криміналізацію суспільства та поширення практично на всі сфери діяльності.

Розрахунки рівня тіньового сектору в Україні із застосуванням різних методичних підходів свідчать, що він все ще залишається високим і становить більше 30% ВВП, у ньому застосовуються більш витончені форми та схеми проведення тіньових операцій². Загалом, за будь-якими даними, обсяг тіньового сектора економіки України перевищує критичний (у 25—30% від ВВП) та «нормальний» рівень (10—15%)³. За даними Мінекономіки в 2004 році цей показник становив 34%⁴.

Одним із найбільш потужних джерел живлення тіньової економіки є можливість безперешкодно відмивати і використовувати злочинні кошти. Відмивання коштів вкрай негативно впливає на суспільство. Передусім це явище створює системну загрозу економічній безпеці держави, оскільки дозволяє правопорушникам реалізувати і легалізувати доходи від злочинної діяльності і тим самим підкріплює їх спроможність продовжувати і надалі чинити ще більш масштабні злочини. Відмивання коштів порушує інтереси законного бізнесу і репутацію окремих його сегментів та учасників, підриває довіру суспільства до всієї фінансової системи, і є загрозою нормальному функціонуванню кредитно-фінансових установ країни.

Виключна увага за таких умов має бути приділена вивозу капіталу за кордон. Цей засіб не лише дає змогу «відмити» гроші, отримані злочинним шляхом, але й дозволяє власникам напівлегальних чи взагалі нелегальних капіталів в Україні значною мірою позбутись контролю за їх активами з боку органів державної влади та управління.

¹ «Відмивання» — це отримання грошей від злочинних дій. А податковий злочин в Україні не є предикатним для відмивання брудних грошей. Насправді відбілювання відбувається шляхом надання злочинним капіталом легального вигляду, з чого зазвичай сплачуються всі податки.

² На сьогодні існує значна розбіжність в оцінках рівня тінізації української економіки. Так, ця цифра коливається від 20% до 60%. У щорічному Посланні Президента України до Верховної Ради рівень «тіні» визначено в 35 відсотків.

³ За оцінками ОЕСР, тінізація економіки у світі за останні п'ять років збільшувалася щороку на 6,2%, тоді як загальне економічне зростання становило в середньому 3,5%. За оцінками FATF, реальні обсяги тіньової економіки у високорозвинених країнах на рівні 17% ВВП, у країнах, що розвиваються, — 40% ВВП, у країнах з перехідною економікою — понад 20% ВВП.
В.Сиденко, О.Барановський. ПРОБЛЕМИ ВЛАСНОСТІ ТА ЛЕГАЛІЗАЦІЇ КАПІТАЛІВ І ДОХОДІВ В УКРАЇНІ // Міжнародний суспільно-політичний тижневик «Дзеркало тижня». – 2004. - № 18 (493).

⁴ Міністерство економіки України. Оцінка та аналіз рівня тіньової економіки за підсумками 2004 року //Тенденції тіньової економіки в Україні. – №2005-2 (15).

I. Загальні тенденції

По своїй природі боротьба з відмиванням грошей є боротьбою швидше з наслідками, ніж з причинами суспільно негативних явищ. В українських умовах справедливість цього твердження посилюється.

Боротьба з відмиванням коштів є однією із невід'ємних складових планів уряду по боротьбі з корупцією, яка залишається серйозною проблемою на всіх рівнях у більшості сфер діяльності.

Як свідчить досвід державних органів влади, незаконні доходи переважно здобуваються в результаті наступних порушень:

- економічних злочинів (зазвичай у формі нелегального виготовлення, зберігання або продажу підакцизних товарів та порушень процедур господарської та банківської діяльності);
- корупції;
- ухилення від сплати податків і шахрайство (включаючи махінації з приватизацією);
- контрабанди та злочинів проти власності;
- злочинів із наркотичними речовинами.

Деякі сектори економіки все ще залишаються суто готівково-орієнтованими, з обмеженим використанням безготівкових фінансових інструментів.

Головна проблема полягає в тому, що «відмивачі» повсякчас винаходять нові способи перетворення злочинних грошей в цілком легальні. Сучасні злочинці за розвитком ідей і технологій завжди йдуть на крок уперед правоохоронних структур, покликаних з ними боротися. Шахраї регулярно змінюють і валюту, і способи легалізації грошей, а також використовують міжнародні фінансові організації для відмивання нелегальних коштів.

Основні способи відмивання ефективно можуть використовуватися злочинцями в усіх сферах економіки, особливо в фінансовому секторі, зовнішньоекономічній діяльності та промисловості.

Зокрема до основних правопорушень в фінансовій системі України належать протиправні кредитні операції та махінації з використанням бюджетних коштів. Як правило, для здійснення махінацій застосовується підроблена та фальсифікована документація (бухгалтерська звітність, паспорти тощо), використовуються «компанії-оболонки».

Особливо «популярними» для відмивання грошей як в Україні, так і в світі, залишаються кредитні та фінансові установи. В основному для своїх махінацій «відмивачі» використовують банки нерозвинених країн, де законодавство по боротьбі з легалізацією коштів, отриманих злочинним шляхом, або взагалі відсутнє, або працює лише формально. Нелегальні фінанси вкладаються в депозити, цінні папери й навіть страхові поліси.

Шляхи вивозу капіталу можуть бути різними. Це і фізичне переміщення готівки за кордон, і укладання зовнішньоекономічних контрактів щодо імпорту товарів, послуг, прав інтелектуальної власності, використанню схем із залученням

офшорних компаній. Як наслідок - для України протягом останніх років набули загальнодержавного характеру проблеми, пов'язані з відмиванням коштів через офшорні зони та незаконним відшкодуванням ПДВ⁵.

⁵ В даному випадку мається на увазі не ухилення від сплати податків, а їх незаконна компенсація (незаконне отримання державних коштів).

II. Типові схеми легалізації злочинних коштів

Найбільш розповсюджені сучасні схеми відмивання містять багато різнопланових елементів та інструментів реалізації. Тому класифікувати їх в певні види типових схем в «чистому вигляді» проблематично, а в деяких випадках неможливо.

На особливу увагу заслуговує вивіз капіталу через експортно-імпортні операції, збільшення обсягів зобов'язань за короткостроковими кредитами, зростання виплат на обслуговування приватного зовнішнього боргу та обсягів платежів за акціями українських підприємств, які знаходилися у власності нерезидентів. Найбільші обсяги експортованої продукції припадають на чорні метали, енергетичні матеріали, органічні хімічні сполуки та продукти неорганічної хімії.

За даними Мінекономіки, у I кварталі 2005 року вивіз капіталу за кордон здійснювався через сплату фінансових, страхових, комп'ютерних та інформаційних послуг, надання інших ділових послуг, а також за рахунок здійснення прямих інвестицій за кордон через внески українських банків до статутних фондів банків Прибалтики та Росії.

Серед причин, що зумовили значні обсяги відтоку капіталу з України у 2005 році:

- непрогнозованість макроекономічного розвитку, нестабільність економічної та політичної ситуації;
- очікувальна позиція інвесторів через реприватизаційні ризики та скасування податкових пільг у ВЕЗ та ТПР;
- значний рівень регулювання економіки та відсутність гарантів захищеності підприємницької діяльності;
- ризик неповернення запозичень державою;
- зміни до законодавства щодо інвестиційної та зовнішньоекономічної діяльності.

Зовнішньоекономічна діяльність суб'єктів господарювання характеризується присутністю фіктивних та сумнівних експортних операцій з метою безпідставного відшкодування ПДВ та легалізації злочинних доходів. Так, підприємства експортують невластивні види продукції, що проводяться через комітентів, які не є особами, що відповідають за фінансове врегулювання. Крім того, не втрачають «популярність» злочинні операції з готівкою та цінними паперами, як в межах, так і поза межами України.

Серед найбільш «вдалих» прийомів та методів незаконних операцій у сфері зовнішньоекономічної діяльності:

- купівля компаній, цінних паперів іноземних фірм і нерухомості за кордоном;
- оплата наданих послуг іноземним партнерам (маркетинг, рекламна кампанія й т.д.);
- застосування «структурування» операцій⁶;

⁶ «Структурування» операцій - цільовий переказ на один або кілька рахунків у закордонний банк розбивається на кілька переказів, кожний з яких менше обумовлених законом розмірів, що підлягають обліку банком і обов'язковому інформуванню держорганів.

- вивезення валютних коштів за кордон з використання пластиків кредитних карток.

- вивезення готівкової іноземної валюти фізичними особами.

Виявлення схем відмивання потребує глибокого комплексного дослідження обставин проведених операцій, комплексної перевірки їх учасників, а також взаємодії різних правоохоронних органів, суб'єктів первинного фінансового моніторингу.

До основних елементів перевірки учасників підозрілих операцій належать:

- законність установчих документів;
- достовірність осіб засновників;
- економічний зміст підприємницької та фінансової діяльності в цілому;
- відповідність реальних цілей діяльності суб'єкта задекларованим;
- реальність та законність договорів з іншими суб'єктами;
- динаміка товарообороту та відповідних фінансових розрахунків;
- обґрунтованість цін на продукцію (послуги, роботи).

1. Юридичні особи з ознаками фіктивності

Практично для всіх великих механізмів відмивання коштів характерна участь фіктивних фірм⁷. Часто організації створюються на нетривалий час по підроблених документах або на підставних осіб. У ці організації переводяться здобуті злочинним шляхом кошти, які потім конвертуються й переводяться на рахунки «своїх» організацій, розташованих найчастіше в офшорних зонах. Ці організації й легалізують через рахунки різних компаній брудні кошти.

Наприклад, при здійсненні імпорتنих операцій в офшорній зоні створюється дочірня або самостійна компанія, що укладає з українськими організаціями контракти на поставку різних товарів в Україну. Для забезпечення цих контрактів переводяться великі суми коштів. Але товари в Україну не надходять, а кошти переводяться на рахунки інших фірм.

Оскільки компанії-«оболонки» не є забороненими або незаконними, вони використовуються в процесі відмивання грошей і фінансування терористичної діяльності для приховання незаконної природи отриманих коштів. Їх легко засновувати, і вони можуть бути пов'язані з іншими компаніями-«оболонками», розташованими в будь-якому місці земної кулі. Якщо компанія-«оболонка» засновується на території, де є жорсткі закони щодо конфіденційності фінансових установ, практично неможливо встановити власників або директорів такої компанії й тому майже неможливо відстежити справжнього власника незаконних коштів. Саме тому компанії-«оболонки» є ефективними засобами розриву ланцюгу схеми при зборі доказів щодо їхньої діяльності.

Зокрема в Україні з метою легалізації злочинних коштів можуть створюватись компанії, які проходять повну державну реєстрацію. Поряд з цим, при перевірці державними органами з'ясовується, що вони мають ознаки фіктивності. Як правило,

⁷ Інші розповсюджені назви, що вживаються стосовно таких компаній / фірм: «фасадні»; «одноденки»; «метелики»; «порожні»; «фантоми»; ті, які мають ознаки фіктивності; «сірі фірми»; «чорні фірми»; «буферні фірми».

фіктивні фірми створюються шляхом придбання вже існуючої фірми або заснування нової (за допомогою нелегальних методів).

Час функціонування таких фірм вельми різноманітний: від декількох днів до декількох років. У деяких випадках вони уникають постановки на податковий облік (але при цьому деякий час можуть здійснювати господарську діяльність, мати печатку й рахунок у банку). Або, навпаки, інші фірми можуть тривалий час звітувати в податкові органи. Такі розбіжності пояснюються цілями створення «фіктивок».

Загалом **види фіктивних фірм** можна розподілити на три групи:

1. «Чорна» фірма - для разової операції.

Як правило, така фірма зареєстрована на загублений чи викрадений паспорт, паспорт померлої особи, бомжа або найманої підставної особи; розрахована на мінімальний строк діяльності, не веде бухгалтерську документацію й податковий облік.

Наприклад, якщо фірма-власник нелегальної продукції бажає легалізувати одну велику партію товару. У даному випадку товар відвантажують «чорній» фірмі. Вона оформляє всі необхідні накладні й відвантажує продукцію, отримує гроші в оплату за товар і знімає кошти готівкою, після чого зникає. Потім гроші у готівковій формі потрапляють до фірми-виробника; товар реалізується.

2. «Сіра» фірма - для неодноразових операцій.

У даному випадку створюється більш складний механізм. Фіктивна фірма повинна мати підставного директора, регулярно здавати звіти в податкову і мати накладні на нелегальний товар. Як правило, накладні з'являються від іншої фіктивної фірми, розташованої в іншому регіоні країни, що ускладнює виявлення схеми.

3. «Буферна» фірма - для більшого укріплення механізму.

Наявність буферів ще більше заплутує роботу держорганов і створює запас часу для ліквідації фіктивної фірми, яку приховує буфер (особливо у випадку, коли буферів кілька).

Буфер з одного боку, захищає реальну фірму від штрафних санкцій, тому що є абсолютно легальною структурою й всі операції з ним абсолютно прозорі. Тобто це підставна, але «чиста» фірма, яка бере участь у схемі в ролі посередника й запобіжника. Буфер купує товар у іншої фіктивної фірми для подальшого перепродажу.

З іншого боку, буфер у випадку перевірки реальної фірми не дозволяє контролюючим органам одразу вийти на слід «чорної» фіктивної фірми. Буфер негайно інформує «чорну» фіктивну фірму й максимально тягне час, щоб вона могла вчасно приховати сліди й зникнути; або ж стає банкрутом.

Отже, до **характерних рис компаній, які мають ознаки фіктивності**, належать:

- відсутність відомостей про здійснення компанією реальної діяльності як господарюючого суб'єкта (у країні реєстрації);
- неможливість визначити фізичне місцезнаходження співробітників компанії та/або директорів (довірених осіб, представників) або характеру діяльності підприємства;

- очевидна невідповідність оборотів по рахунках компанії сумам сплати податкових платежів;

- поєднання в одній особі функцій засновника, керівника й головного бухгалтера компанії.

Зазначена методика використання фіктивних фірм широко розповсюджена та, зокрема, модифікується для експортно-імпортних операцій, конвертаційних центрів, незаконного відшкодування ПДВ, схемах із цінними паперами, офшорами тощо.

Приклад 1. Легалізація коштів через фіктивні фірми в межах країни.

На розрахунковий рахунок «сірої»/буферної фіктивної фірми перераховуються гроші за товар завезений контрабандою. Ціни на контрабандний товар, як правило, значно завищені. Буфер забезпечує реальну фірму всіма необхідними накладними. Далі буфер перераховує гроші на рахунок «чорної» фіктивної фірми, яка по документах здійснила ввезення товару на територію України. Фіктивна фірма забезпечує буфер всіма необхідними накладними, переказує гроші для зняття готівкою та зникає.

Схема часто використовується при ввезенні підакцизних товарів (алкогольних напоїв та тютюнових виробів) із сусідніх з Україною держав. Для легальної реалізації «чорна» фірма також фальсифікує документи на контрабандний товар та купує акцизні марки. У випадку нелегального продажу схема значно спрощується, оскільки зникає необхідність у легалізації товару. Одразу після контрабанди відбувається реалізація товару оптовій фірмі, яка розподіляє його по своїй мережі роздрібного продажу.

Приклад 2. Легалізація коштів через фіктивні фірми за участю нерезидентів.

Іноземна фірма-виробник товару реалізує його іноземній фірмі-посереднику за світовими цінами. Посередник, як правило, є фіктивним. При поставці товару в Україну він у ввізних документах значно занижує обсяги угоди. Наприклад, в кілька разів занижує ціну товару, змінює марку товару на дешевшу, зменшує його кількість, вагу тощо.

На митниці підтверджують правильність документів фірми-посередника й реальна фірма платить занижені податки й збори, а реалізує товар за українськими цінами (у кілька разів вище, ніж заявлені на митниці). Така схема активно використовується при імпорті нафтопродуктів, продуктів харчування, побутової й промислової хімії, одягу, електронної техніки, меблів.

Фіктивні фірми використовуються для заниження прибутку легальної фірми, наприклад, завдяки безтоварним операціям (маркетингові, транспортні, консалтингові й інші послуги). Після цього гроші, переведені реальною фірмою на фіктивні фірми, переводяться в готівку та потрапляють до організаторів схеми.

При цьому часто організатори схеми є одночасно й власниками реальної фірми й власниками фіктивної іноземної фірми-посередника. У такому випадку отримана готівка залишається в реальній фірмі. У випадку, коли цим займаються три різних особи, гроші розподіляються за попередньою домовленістю між учасниками схеми.

Зазначені схеми вимагають значних видатків з боку організаторів. Беручи до уваги кількість грошей, що беруть участь у кожній з операцій схеми й складність останньої, потрібна винятково чітка організація й координація всього процесу. Тому такі схеми під силу лише дуже великим компаніям, що мають в розпорядженні значні обсяги коштів та зв'язки.

Важлива роль у виявленні таких махінацій належить митним органам. Злочинцям необхідно уникнути їх уваги, унеможливити виявлення порушень законодавства при ввезенні товарів на територію України.

2. Експортно-імпортні операції (фіктивні, спекулятивні)

Протягом останнього десятиріччя одним з основних каналів витоку капіталу за межі держави є зовнішньоекономічні операції. Ця група стосується торговельних угод, і, відповідно, не вивлється при звичайному контролі над рухом капіталу. Це передусім:

- заниження ціни на експортовані товари;
- несвоєчасне повернення валютної виручки;
- завищення ціни на імпортовані товари;
- фальшиві імпортні контракти, фіктивні кредитні угоди і т.д.

Частина вивезеного тіньового капіталу пізніше повертається у країну у вигляді іноземних інвестицій. Нерідко надходження від нерезидентів у десятки разів перевищують їхню реальну можливість інвестування. Більшість таких операцій здійснюється за участю фіктивних підприємств і фірм, розташованих в офшорних зонах.

Відповідно, **основні способи та характерні ознаки** легалізації злочинних доходів при здійсненні зовнішньоекономічних операцій включають:

1. Штучна зміна обсягів доходів / витрат:

- заниження в офіційних облікових і платіжних документах за домовленістю сторін реальної вартості виконаних робіт, наданих послуг, поставлених товарів із проведенням розрахунків готівкою без відбиття в бухгалтерському обліку (в т.ч. заниження сум в рахунках-фактурах при експортних операціях);
- неповне повернення одержаної в ході експортної операції валюти на рахунок у банк (частина залишається за кордоном);
- маскуванню оплати за невраховану продукцію наданням фінансової допомоги;
- неправомірне збільшення виробником обсягів ліквідної продукції та витрат щодо пошуку покупців останньої.

Наприклад, підприємство - виробник високоліквідної продукції створює підконтрольне підприємство, яке має ексклюзивне право реалізації продукції. Підприємство - реалізатор укладає угоду з компанією - нерезидентом, яка підконтрольна тому ж підприємству. Згідно з угодою за значну винагороду компанія - нерезидент зобов'язана здійснити пошук на світовому ринку покупців зазначеної продукції. Фактично діяльність щодо пошуку підприємств-покупців взагалі не проводиться; виготовлена продукція купується тими ж покупцями, які раніше здійснювали її придбання. При цьому значні кошти акумулюються на рахунку підконтрольного підприємства - нерезидента. Через деякий час накопичені кошти спрямовуються, наприклад, на придбання акцій підприємства – виробника;

- використання контрактів з купівлі-продажу значної кількості дорогих товарів з так званим подвійним джерелом оплати.

Наприклад, укладається договір (іноземний контракт) із закупівлі продукції (сировини, електронної продукції, нафтопродуктів, алкогольних напоїв тощо) на

надзвичайно вигідних умовах: перепродаж може принести прибуток, який сягатиме 100%. Насправді постачальник (продавець) приймає оплату з двох джерел. Перший платіж на основі єдиного рахунку-фактури, виставленого фірмою, складає більше 50% фактичної вартості товару й офіційно проводиться покупцем. Другий платіж проводиться найчастіше готівкою у касу чи вручається особисто продавцю. Офіційний прибуток покупця, отриманий під час перепродажу контрабандного товару, становить «відмиті» гроші;

- використання кредитно-заставної схеми за допомогою підконтрольного банку;
- проведення експортно-імпортних операцій непрофільними підприємствами для конкретного виду продукції (металопродукція тощо).

Наприклад, поширений сумнівний експорт заводами-виробниками готових виробів з легованої корозостійкої нержавіючої сталі. При цьому реалізується цілком легальна схема експорту нержавіючої сталі у вигляді відливок виробу⁸;

- використання різних вексельних схем.

Наприклад, місцеві підприємства розподіляються на кілька юридичних осіб, і всі платежі закріплюються за одним з них – найбільш збитковим. За рахунок платежів одне підприємство отримує від іншого векселі. Потім ці векселі передаються третій юридичній особі, векселями якого розраховуються по платежах. Перше підприємство є прибутковим. У вексельній схемі часто беруть участь місцеві банки.

2. Приховання операцій:

- здійснення фінансово-господарських операцій без відповідного документального оформлення з використанням великих наявних сум;
- відкриття в різних банках кількох розрахункових рахунків і проведення через них розрахунково-грошових операцій без відображення в бухгалтерському обліку;
- штучна самоліквідація організації наприкінці звітного податкового періоду або перед очікуваною перевіркою, або після проведеної податкової перевірки, що виявила більші суми прихованих від оподаткування доходів;
- реєстрації підприємств в одному районі або місті при відкритті рахунків у банках інших міст;
- складання фіктивних контрактів і договорів для приховання реальних фінансово-господарських операцій (фіктивні договори поставки, надання послуг, лізингу й ін.), в т.ч. контрабандного експорту, прибуток від якого переводиться в закордонні компанії або на закордонні рахунки;
- здійснення експорту через офшорні дочірні підприємства по занижених відпускних цінах з послідувачим перепродажем товарів по ринкових цінах;
- проведення фінансових операцій, обминаючи розрахункові рахунки, і використання для взаєморозрахунків дочірніх і комерційних структур, офшорних компаній;
- проведення фінансово-господарських і зовнішньоекономічних операцій через рахунки підприємств, заснованих за піддробленими документами.;

⁸ За інформацією Державної митної служби України.

- переказ коштів в іноземній валюті під завідомо помилкові контракти; неповернення валютного виторгу. Реалізація даного способу здійснюється, як правило, при попередній змові всіх учасників зовнішньоекономічної угоди.

Варіанти схем легалізації злочинних коштів із проведенням експортно-імпорتنих операцій:

1. Експорт по занижених цінах (рис. 1).

Реалізація продукції по занижених цінах здійснюється, як правило, компаніям, зареєстрованим у офшорних зонах, які реально контролюються українськими підприємствами або фізичними особами. Потім офшорна компанія перепродає продукцію уже по світових цінах, що дозволяє залишати увесь прибуток на її рахунках. Варіантом заниження експортних цін є експорт кінцевої продукції під виглядом сировини і взагалі пересортиці.

Схема. Українська фірма створює за кордоном (як правило, в офшорній зоні) дочірню компанію. Ця компанія відіграє в більшості випадків роль посередника. З нею підписується контракт на поставку товару (як правило, це сировина), але він одразу ж відправляється третій фірмі, з якої «своя» фірма бере відповідний контракт. Українська компанія продає «своїй» фірмі товар за ціною нижче світової, що дає їй можливість продати його третій компанії за середньосвітовою ціною й одержати дохід.

При цьому розповсюдженням є використання «фірми-одноденки». Цей механізм припускає створення, як правило, невеликого приватного підприємства, що займається експортом сировини або товарів і використовується як прикриття для більш солідної фірми чи компанії. Найчастіше подібний механізм реалізується шляхом видачі великого кредиту комерційним банком фірмі-«одноденці», створеній через підставних осіб самим банком або одним з його керівників.

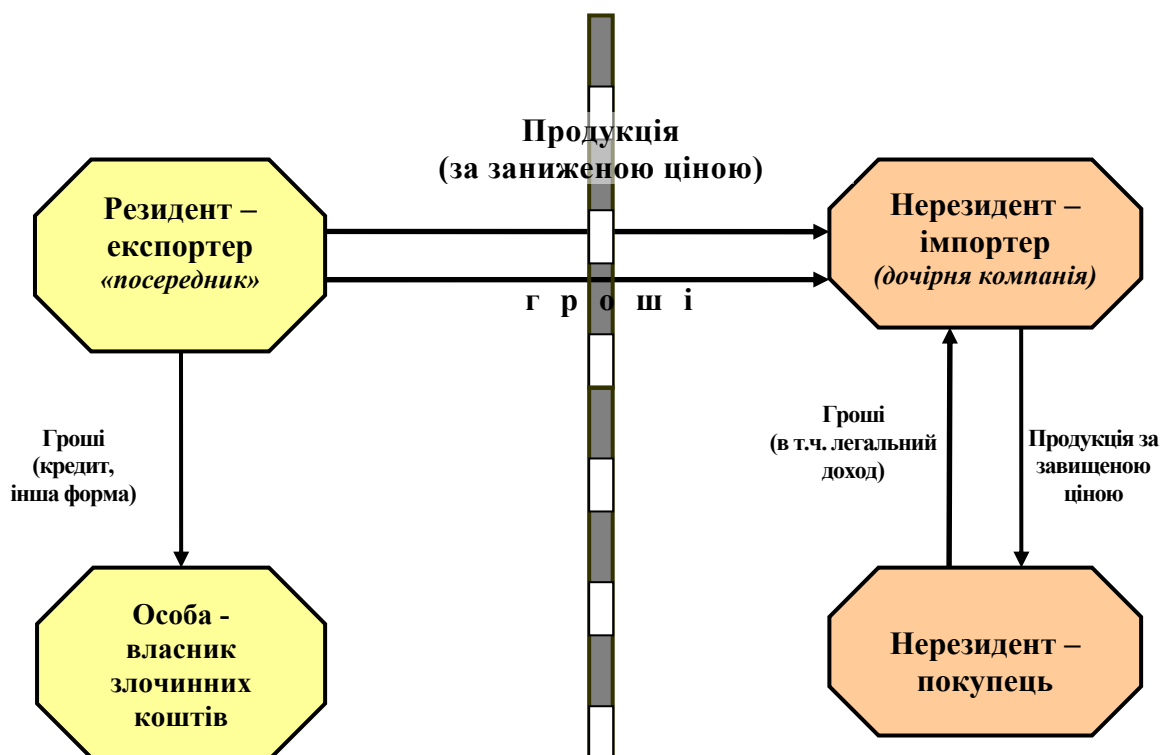

Рис. 1

2. Експорт за завищеними цінами

Схема. «Відмивач» досягає негласної домовленості з іноземною компанією-одержувачем товару про укладання контракту за завідомо завищеною ціною. А саме: завищуються розміри авансових платежів по імпорту (у тому числі з допомогою фіктивних контрактів на імпорт товарів та послуг) та здійснюється фіктивна передоплата за імпортними угодами. Надалі покупець виплачує половину різниці між контрактною й реальною вартістю товару.

Один із способів – надання металобрухту форм найпростіших виробів. На їх виготовлення витрачається мінімум матеріальних ресурсів, з оформленням відповідної документації на них у зв'язку з існуванням жорсткого контролю за експортом металу з боку держави (реєстрація контрактів на експорт, заборона вивезення брухту легованих чорних, кольорових металів як давальницької сировини, експортний сертифікат якості виключно спеціалізованими металургійними переробними підприємствами на продукти (напівфабрикати) металургійної переробки брухту кольорових металів та їх сплавів у формі зливків, високі ставки експортного мита та ін.)

Приклад 1⁹. В липні 2005 року викрито факти зловживання службовим становищем посадових осіб одного з харківських державних заводів. Зловмисники, порушуючи вимоги діючого митного та експортного законодавства України в ході виконання зовнішньоекономічного контракту. Вони уклали ряд заздальгідь збиткових угод з придбання металопродукції, що не відповідала вимогам специфікації, а її вартість була значно завищена. Діями посадовців державі було завдано шкоди в розмірі понад 1,6 млн. грн. Вони здійснили поставку продукції за кордон, після чого умисно з корисливих мотивів, не повернули валютну виручку до України, чим заподіяли збитки державі в сумі понад 200 тис. грн.

Примітка. За матеріалами порушено кримінальну справу за фактом ухилення від повернення виручки в іноземній валюті та зловживання посадовим становищем керівниками зазначеного державного підприємства за ознаками злочинів, передбачених ч.3 ст. 207 (ухилення від повернення виручки в іноземній валюті), ч.2 ст. 364 (зловживання владою або службовим становищем), ст. 209 (легалізація (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом), ч.5 ст. 191 (розтрата, привласнення майна шляхом зловживання службовим становищем) КК України.

Приклад 2¹⁰. Суб'єкт зовнішньо-економічної діяльності ТОВ «М» проводив митне оформлення окремих товарів в різних митних органах України. Зокема митне оформлення металопродукції здійснювалось з порушенням вимог чинного законодавства щодо митного оформлення «відходів та брухту металів». Зокрема за договором комісії було здійснено більше 90 митних оформлень ВМД. Вантаж, що експортувався – «зливки корозійностійкої немартенситностаріючої сталі, леговані, необроблені». З метою уникнення випадків попадання під критерії, за якими проводиться моніторинг, кожне оформлення подрібнено на дві ВМД з однаковою вагою та фактурною вартістю. Фактично перевіркою підтверджено, що під виглядом

⁹ За матеріалами прес-центру УСБУ у Харківській області.

¹⁰ За інформацією Державної митої служби України.

сертифікованих вантажів, здійснюється митне оформлення експорту відходів ливарного виробництва, на які підприємствами–постачальниками спеціально замовлені і розроблені технічні умови.

Примітка. За результатами проведення подальшої перевірки діяльності ТОВ “М” порушена кримінальна справа.

3. Псевдоекспорт, псевдоімпорт (рис.2)

Найбільш характерним видом протиправної діяльності юридичних осіб, що спеціалізуються на організації фіктивних експортно - імпортних операцій, є так званий «помилковий» транзит певних видів товарів.

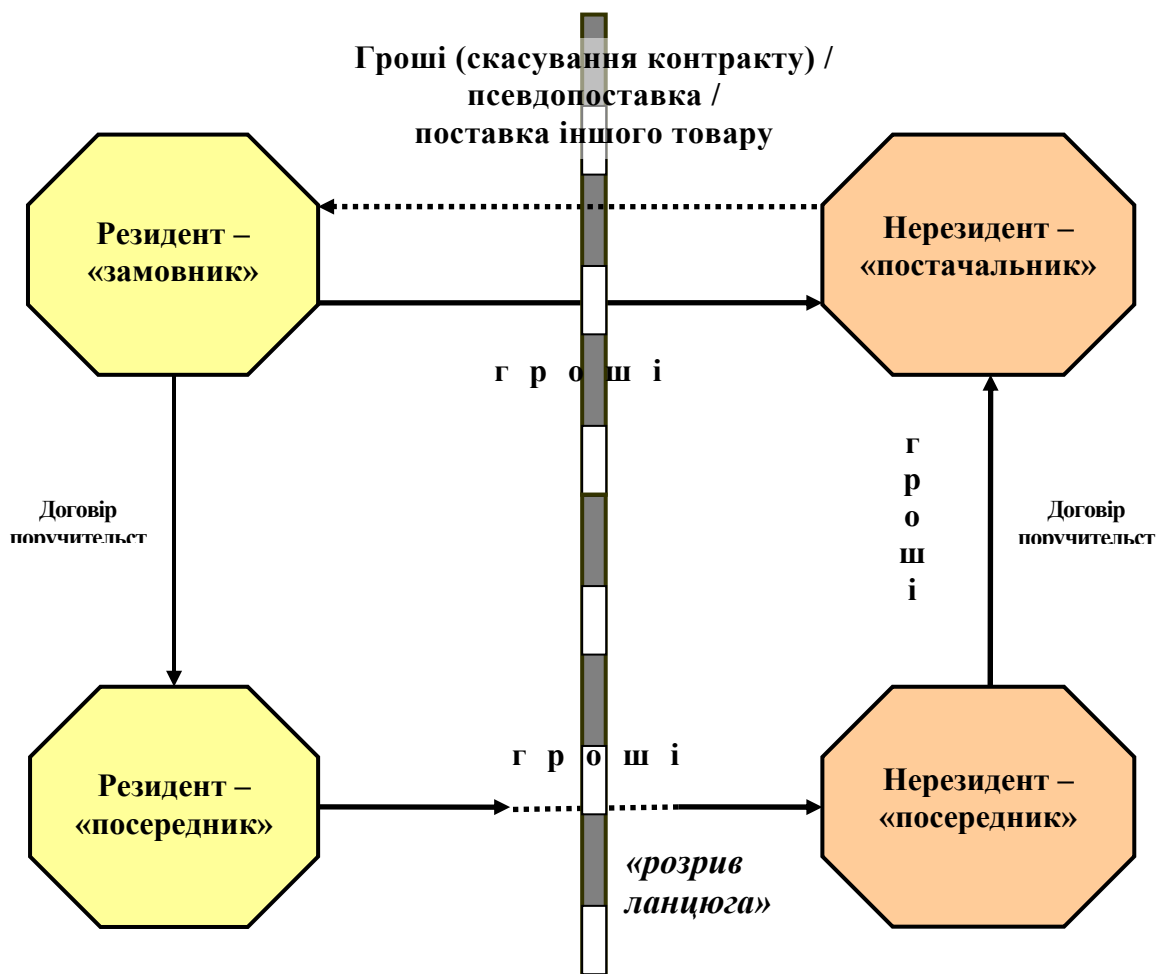

Рис. 2

Більш складними є схеми з імітацією зовнішньоекономічної діяльності, використанням фінансових інструментів комерційних банків, послуг комісіонерів та необґрунтованим завищенням цін на експортовані товари. Реалізація таких схем відбувається шляхом використання послуг підконтрольних або зацікавлених банківських установ. Ними обслуговуються всі основні розрахунки по схемі, виділяються кредитні ресурси, емітуються цінні папери (операції по видачі і погашенню кредитів, операції з банківськими цінними паперами є невід’ємною

частиною фінансового механізму), забезпечуються валютні розрахунки. Весь ланцюг розрахунків здійснюється протягом одного дня. Така діяльність поставлена на систематичну основу і, по суті, є своєрідною послугою українських банків, які найбільш активно впроваджують “тіньові” технології.

Законом України „Про зовнішньоекономічну діяльність” передбачена можливість здійснення імпорту товарів без їх фактичного ввезення на митну територію України, коли імпортна поставка товару здійснюється у треті країни на умовах СІР („Інкотермс 2000”). Відповідно, в Україні сформувалась стала тенденція: валютні кошти перераховуються за кордон і в подальшому спрямовуються на рахунки в іноземних банках або повертаються в Україну під виглядом інвестицій.

Здійснення псевдоекспортних операцій припускає можливу участь у даному виді злочину співробітників прикордонних і внутрішніх митниць, а також співробітників банків. Організатори й розроблювачі злочинних схем часто мають кримінальні зв'язки в інших регіонах, де здійснюється процес переведення в коштів готівку. Також, при здійсненні зовнішньоекономічних операцій використовуються підставні фірми, зареєстровані в сусідніх державах. Крім того, безтоварні (псевдоекспортні) операції мають на меті незаконне відшкодування ПДВ і легалізацію отриманих коштів, а у випадках з підакцизними товарами – ухилення від сплати акцизного збору.

Найпростіша схема полягає в оформленні придбання товарно-матеріальних цінностей у фіктивних фірм та їх експорту до віддалених від України країн і територій (Азія, Африка тощо). Фактично рух товарно-матеріальних цінностей, транспортування і перетин ними кордону не відбувається, договірні та імпорتنі взаємовідносини з резидентами України відсутні. Розрахунки імітуються за допомогою комерційних банків, що спеціалізуються на послугах «конвертування» (з використанням вексельних схем тощо). Роль посередників відводиться підприємствам з третіх країн, наприклад, з регіону Балтії.

Зазначеними механізмами користуються передусім великі «відмивачі» (особливо ті, які постійно здійснюють імпорт товарів (частіше – сировину). Адже проведення таких операцій дозволяє погашати зобов'язання по сплаті «імпортного» ПДВ фіктивно створеним податковим кредитом.

Приклад 1.¹¹ Українським підприємством перераховано за кордон, на рахунок у прибалтійському банку, 30,6 млн. дол. США підприємству, зареєстрованому в США у якості оплати за проведення рекламної кампанії. Це українське підприємство було нещодавно зареєстроване та мало лише одного контрагента, який перераховував значні суми коштів на рахунок цього підприємства як оплату за цінні папери. При цьому в день надходження коштів на рахунок вони спрямовувалися на користь нерезидента. Зовнішньоекономічний договір, підписаний українським підприємством та нерезидентом, на виконання якого грошові кошти перераховувались за кордон, мав ознаки укладення з порушенням вимог чинного законодавства України, а саме:

- підписаний особою, яка не мала відповідних повноважень для його підписання;

¹¹ За матеріалами Держфінмоніторингу України.

- в договорі зазначено розрахунковий рахунок, який фактично був відкритий в банківській установі лише через 15 днів.

Приклад 2.¹² Групою українських підприємств було перераховано за кордон 35,2 млн. дол. США за папір на рахунки, відкриті у прибалтійських банках підприємствам, зареєстрованим в США. В подальшому на рахунки українських підприємств перераховувались кошти під виглядом виконання зовнішньоекономічних контрактів, пов'язаних з експортом товарів. У деяких випадках декларований товар (вироби з дорогоцінних металів) фактично надходив на підприємство, яке займається утилізацією металобрухту. Використання такої «карусельної схеми» мало за мету отримання бюджетного відшкодування ПДВ.

Приклад 3.¹³ Директори українського підприємства на підставі укладених договорів з ознаками фіктивності, здійснювати псевдоекспортні операції. Протягом 2002-2003 років у змові з керівниками низки підприємств України, які мали податкові зобов'язання по сплаті значних сум ПДВ до бюджету, вищезазначені посадові особи за участю спеціально створених фіктивних фірм, в т.ч. іноземних, на підставі укладених з ними зовнішньоекономічних контрактів здійснили експортні поставки до Литви товару на загальну суму понад 30 млн. грн., що більш ніж у 20 разів перевищувала його реальну вартість. В подальшому, зазначений товар було легально імпортовано в Україну за контрактом з одним із київських підприємств. В результаті злочинних дій у державний бюджет не надійшли кошти від сплати ПДВ на суму 5,4 млн. грн.

Примітка. За матеріалами Управління прокуратурою Харківської області порушено кримінальну справу за фактом скоєння посадовими особами цього підприємства злочинів, передбачених ч.5 ст. 191 (розтрата, привласнення майна шляхом зловживання службовим становищем), ст.209 (легалізація (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом), ч.2 ст. 212 (ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів), ч.2 ст. 364 (зловживання владою або службовим становищем) КК України.

Контрабандні операції.

Як свідчить практика, найбільш **розповсюдженою схемою** перетину кордону контрабандними товарами є оформлення легальним платником (нерезидентом або резидентом) документації на транзит цих товарів через митну територію України. Після проходження товару на територію України, попередні документи знешкоджуються та переоформлюються як такі, що регулюються договором між резидентами України, що надає контрабандним товарам нібито законний статус.

З метою легалізації товару, яких має кримінальне походження або з яким здійснювались кримінальні дії (наприклад, контрабандне ввезення), використовуються, як правило, фіктивно утворені суб'єкти підприємницької діяльності. Документи на відпуск товару оформлюються від фіктивної фірми і

¹² За матеріалами Держфінмоніторингу України.

¹³ За матеріалами прес-центру УСБУ у Харківській області.

розрахунки за товар відбуваються безпосередньо з нею. У подальшому кошти нелегальним способом конвертуються в іноземну валюту і перераховуються іноземному постачальнику товару.

Розповсюджений **варіант схеми** «відбілювання» нелегально виробленої продукції - здійснення її легалізації через фіктивну фірму. Для маскуванню операцій незначна частина легально виробленої продукції передається від виробника до фіктивної фірми. Відповідно, виникає можливість «висвітлення» походження незаконно виробленої продукції завдяки сертифікату якості. В подальшому отримані грошові кошти переводять в готівку через фізичних осіб - суб'єктів підприємницької діяльності. Ці особи передають готівку керівництву підприємства - виробника. У разі необхідності інвестування коштів у виробництво збільшується ціна на продукцію, яка виробляється легально.

Приклад.¹⁴ Група осіб одержує злочинні доходи шляхом контрабандного ввезення на територію країни елітних автомобілів іноземного виробництва з подальшою їх легалізацією на підставних осіб за фальсифікованими документами, які свідчать, що виготовлення автомобілів і первинний їх продаж було здійснено на території країни. На їх частину закупаються елітні автомобілі, які знову ж шляхом контрабанди переправляються в країну і реалізуються за фальсифікованими документами. Грошові кошти легалізуються у вигляді інвестиційних операцій фізичних осіб для створення та розвитку власного (легального) підприємства по ремонту-продажу автомобілів.

Примітка. Урядом ухвалена 01.04.05 р. Державна програма «Контрабанді-Стоп» (постанова КМУ №260). Мета програми – запобігання та боротьба з контрабандою, забезпечення системного підходу до захисту внутрішнього ринку від контрабандних товарів і підтримки вітчизняних товаровиробників, вирішення питань наповнення державного бюджету та створення сприятливих умов для розвитку економіки постановою Уряду затверджені заходи щодо протидії контрабанді на 2005-2006 роки. Передбачається, що виконання Програми дасть змогу досягти таких результатів:

- усунення передумов для контрабандної діяльності;
- підвищення ефективності митного і прикордонного контролю;
- зменшення обсягів контрабандної діяльності шляхом переорієнтації контрабандного ввезення товарів у легальний обіг;
- вдосконалення інформаційної взаємодії зацікавлених державних органів.

¹⁴ За матеріалами Міністерства внутрішніх справ України.

3. «Карусельні товарні схеми», які супроводжуються незаконним відшкодуванням з бюджету ПДВ

Через зовнішньоекономічну діяльність злочинці продовжують застосовувати механізми привласнення значних об'ємів бюджетних коштів за рахунок незаконного повернення податку на додану вартість. Як правило, скоєння таких злочинів здійснюється за прямою або опосередкованою участю посадових осіб банківських установ. При цьому активно використовуються фальсифікація інформації стосовно фінансово-господарської діяльності підприємств, оцінки його вартості, наявності заставного майна тощо.

Поряд з макроекономічними факторами (динаміка ВВП, валютного курсу, обсяги й структура зовнішньоекономічних операцій, законодавчі перетворення, податкова політика й т.п.), що впливають на сальдо ПДВ у бюджеті країни і його абсолютні показники, є присутнім ризик незаконного відшкодування ПДВ як елемента процесу легалізації кримінальних капіталів.

На сьогодні питання посилення контролю за вивозом за межі митної території окремих товарів і запобігання випадків незаконного відшкодування ПДВ підприємствами – експортерами є одним з актуальних для розглянутих країн. Завдяки подібним до схем здійснення імпортно-експортних операцій до держбюджету країни не надходять значні грошові суми.

На практиці держава не може забезпечити в повному обсязі сплату ПДВ у бюджет постачальниками й попередніми їм по технологічних ланцюжках фірмами. Це пояснюється численністю учасників і складністю структури експортних ланцюжків. Елементами такого ланцюжка можуть бути фірми, що мають пільги, відображають приріст недоїмки або реструктурують заборгованість, або підставні компанії-одноденки, на які за допомогою трансферного ціноутворення переноситься оподатковувана база, а гроші просто знімаються готівкою чи за допомогою вексельних схем переводяться в інші компанії. У результаті до відшкодування з бюджету пред'являються суми, що перевищують обсяг ПДВ, сплачений до бюджету на всіх стадіях експорту товару.

Статистика злочинів, що розкривають правоохоронними органами, показує, що в окремих випадках спроби незаконного відшкодування ПДВ при експортних операціях сягають 0,6 млрд. грн. (0,113 млрд. дол. США).

Загальна схема «карусельного» типу включає одержання експортером грошей від імпортера-нерезидента; розрив «ланцюга» операцій у схемі в момент передачі грошей імпортеріві; та виведення грошей нерезиденту для подальшої «прокручування» (рис. 3). Тобто, відправлені за кордон платежі можуть повторно повертатися нерезидентами в країну.

Оскільки за законодавством на предмет угоди (товар/послугу) передбачена нульова ставка ПДВ (тобто покладається компенсація з державного бюджету), друга частина схеми «маскується». При передачі грошей від експортера до імпортера знищуються всі паперові сліди (підроблені контракти, митна й інша документація).

З метою незаконного отримання ПДВ брудні кошти прокручуються через конвертаційні центри (ряд фіктивних підприємств). На банківський рахунок фіктивної фірми вносяться кошти, на які банком купується валюта на замовлення цієї фірми нібито для оплати товару, що має надійти з-за кордону по фіктивному договору з закордонною фірмою. При проведенні зовнішньоекономічних операцій (експорт продукції) злочинці віддають перевагу іноземним контрагентам з офшорних зон, укладаючи угоди за суттєво іншими цінами, ніж з іншими країнами.

Для передачі коштів від «експортера» до «імпортера» часто застосовуються операції із цінними паперами, у т.ч. на пред'явника. У такий спосіб у схемі забезпечується «розрив ланцюга» документально підтверджених операцій.

У випадку здійснення реального імпорту організатори схеми були б змушені заплатити ПДВ і митні платежі, одержавши в результаті збиток. Тому істотним моментом є відсутність фактичного імпорту, що супроводжується підробкою документації.

Для здійснення такого повернення злочинці застосовують кілька варіантів перерахування грошей:

- за контрактом по передоплаті без наступної поставки товару;
- нібито за поставку товару (надання фальсифікованої митної декларації);
- нібито за надання послуг (розробка інтернет-сайтів, маркетингові послуги й т.п.)

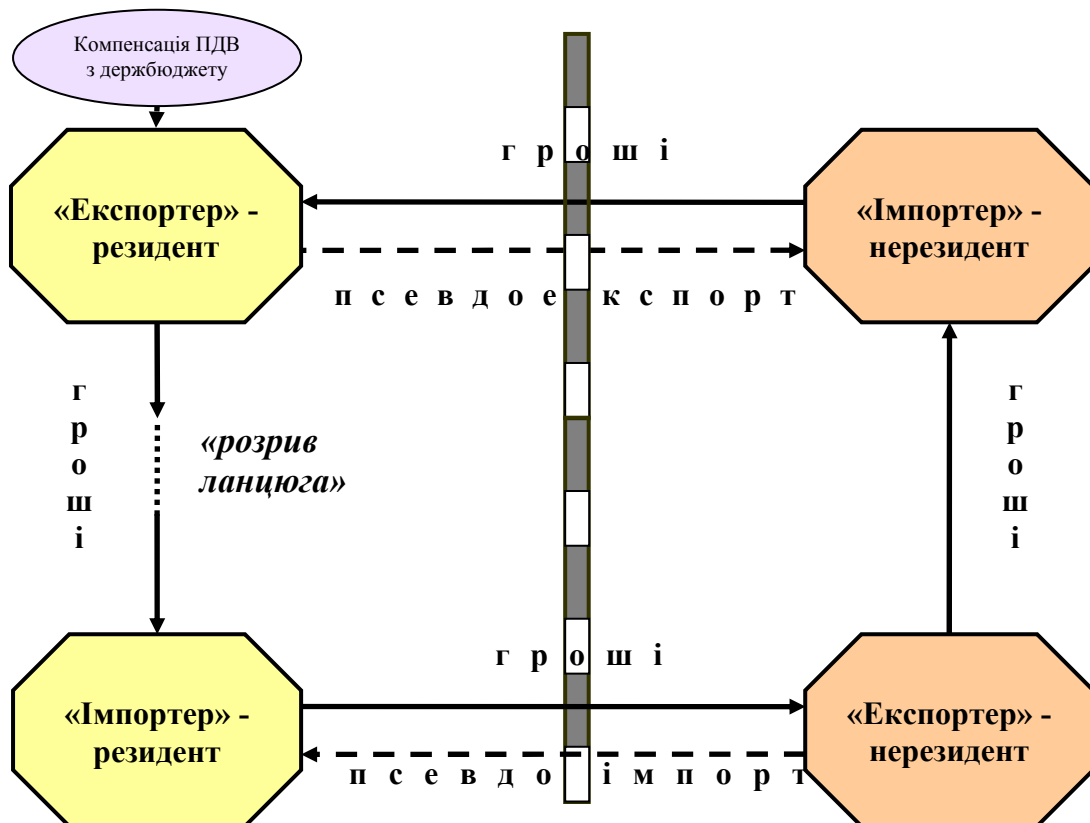

Рис. 3

Варіант схеми - утворення штучного податкового кредиту шляхом завищення ціни.

Однією з модифікацій шахрайства із ПДВ є по суті аналогічна схема, але, що реалізується в межах країни. У цьому випадку замість експорту має місце покупка товару за завищеними цінами, що надає право на податковий кредит. Для забезпечення необґрунтованого відшкодування податку в схемі обов'язково присутня фіктивна фірма (або група фірм – «конвертаційний центр»), що по закінченні операцій безслідно зникає з усією документацією. У якості продукції, експортованої за вартістю, значно вищою за світові ціни, виступають низько технологічні товари або звичайний металобрухт.

Розповсюджені й такі експортні махінації по завищених цінах, коли повторні експортні операції (напрямую або шляхом укладання договорів комісії) проводяться з однією і тією ж продукцією, яка за документами зазначається як високотехнологічне обладнання (автоматизовані охоронні системи тощо), а насправді є малоцінними предметами або технічно або морально застарілим обладнанням. Тобто, при цьому у першому випадку документується експорт високотехнологічного обладнання (автоматизовані охоронні системи, лінії одержання екстрактів соків тощо), під виглядом якого провозяться інші малоцінні предмети, а у другому вивозиться або технічно і морально зношене обладнання, або матеріали (мазут, арматура, прокат) за значно завищеними цінами.

Ще один варіант – використання схеми зі збільшенням ціни за рахунок собівартості фіктивного виробництва (наприклад, за рахунок надходження комплектуючих від фіктивних фірм), коли підприємство-виробник визнається банкрутом та ліквідується ще до моменту експортних операцій. В результаті проведених операцій прямо відшкодовується ПДВ і проводиться залік через податковий вексель при здійсненні імпорتنих операцій.

Приклад. Підприємство, згідно з даними вантажних митних декларацій, здійснює операції з експорту за межі України певного обладнання. Фактурна вартість товару сягає надвеликих розмірів, необґрунтованих як з економічної, так і з ринкової точки зору.

Фактична реалізація схеми відбувається шляхом використання банківського інструментарію. Одним й тим саме банком обслуговуються усі основні розрахунки в процесі реалізації схеми, виділяється кредитний ресурс, емітуються цінні папери (операції по видачі і погашенню кредитів, операції з банківськими цінними паперами є невід'ємною частиною фінансового механізму), забезпечуються валютні розрахунки. Лише незначна частина обсягу операції, що, як правило, дорівнює сумі незаконного прибутку, відокремлюється і проходить через іншу банківську установу – партнера основного банку.

Весь ланцюг фінансових розрахунків здійснюється дуже швидко, протягом одного дня. Існує підконтрольність зазначеного механізму одному банку – оператору фінансової схеми. Така діяльність поставлена на систематичну основу і, по суті, є своєрідною банківською послугою.

При використанні даної схеми експортований товар в подальшому повертається на українську територію за цінами, які в десятки разів нижчі за

експортну ціну. Далі товар легалізується за завищеною ціною через ряд фіктивних та транзитних фірм і використовується в схемі повторного експорту.

Злочинно здобуті кошти конвертуються у готівку та розподіляються між учасниками схеми. Залишок коштів перераховується на рахунок закордонного імпортера товару, звідки вони повертаються як офіційна виручка за експортований товар.

В усіх випадках зовнішньоекономічні угоди укладалися з підприємствами Російської Федерації, які створюються «пов'язаними» або посадовими особами фінансової установи. Фактичне відвантаження товару відбувається в адресу підприємств Великобританії, Кіпру, Латвії, що ускладнює перевірку фактичного експорту та подальшого руху товару. Крім цього, це надає можливість або «загубити» товар, або повернути його на територію України за рахунок імпорту (по мінімальним цінам) для забезпечення наступного циклу експортних операцій.

Надходження валюти з-за кордону для здійснення експортних операцій забезпечується шляхом проведення псевдоімпортних операцій по фіктивних зовнішньоекономічних контрактах та ВМД, для чого за участю обслуговуючого банку створюються фіктивні підприємства. У результаті цього на адресу російських підприємств надходить необхідна сума валютних коштів, які надалі використовуються для розрахунків за отримане обладнання.

Основними користувачами даних механізмів є підприємства, що постійно здійснюють імпорт товарів (частіше – сировини). Проведення зазначених операцій дозволяє погашати обов'язки зі сплати «імпортного» ПДВ створеним податковим кредитом.

Таким чином, основними характерними ознаками угод, які є частиною зображених схем, можуть бути:

- циклічність однотипних операцій, що здійснюється між учасниками схеми;
- використання для здійснення трансакцій як підстави фіктивних або фальсифікованих контрактів;
- максимально стислі строки проведення розрахунків (часто протягом одного дня);
- первинне підтвердження поставки різними компаніями, які беруть участь у схемі, оформляється в один день;
- участь у схемі фіктивних фірм («оболонок»), а саме: відсутність відомостей про здійснення реальної діяльності у країні реєстрації як господарюючого суб'єкта; неможливість визначити фізичне місцезнаходження; очевидна невідповідність оборотів по рахунках компанії сумам податкових платежів, що сплачуються; поєднання в одній особі функцій засновника, керівника й головного бухгалтера компанії;
- використання в схемах, спрямованих на незаконне відшкодування ПДВ, офшорних компаній і офшорних юрисдикцій;
- розрахункові рахунки постачальника й покупця перебувають в одному банку;

- розрахунки покупця-нерезидента за експортований товар здійснюються з рахунку в банку-резиденті;
- відсутність економічного ефекту від розрахунків операцій з векселями, цінними паперами на пред'явника, що включаються до схеми;
- фальсифікація імпорту товарів.

Зокрема в рамках схеми цього типу можуть викликати **підозри** наступні фінансові операції:

- одержання банківського кредиту або позики від юридичної особи на суму повернення ПДВ (первинне фінансування схеми);
- невідповідність зазначеної в контракті вартості товарів або послуг їхньої реальної вартості;
- невідповідність заявленої вартості товару на митницях різних країн при вивезенні й ввезенні товару;
- очевидна невідповідність підстав вхідних / вихідних платежів у рамках імітованого схемою єдиного виробничого циклу;
- проходження однієї й тієї ж суми по рахунках великої кількості учасників схеми протягом банківського дня;
- пред'явлення (уперше) вимоги про відшкодування ПДВ компанією, серед партнерів якої - підприємства з невідомим місцем розташування;
- предмет угоди - «популярні» серед податкових шахраїв товари (програмне забезпечення, оптичні елементи, пластмасові штампи тощо).

4. Операції з нерезидентами, зареєстрованими в офшорних зонах

Здійснення зовнішньоекономічних операцій із залученням офшорних зон є сферою підвищеного ризику, яка потребує особливої уваги з боку державних органів. На сьогодні фінансові операції в офшорних зонах є вельми популярними. Наприклад, дуже привабливі можливості офшорних банків. Вони можуть вільно маніпулювати своїм капіталом та сплачувати клієнтам відсотки поза податкових схем.

Примітка. Кількість країн світу, які можна віднести до офшорних зон, сягає близько п'яти десятків. Це держави, де законодавство припускає реєстрацію й функціонування «Компаній міжнародного бізнесу» (International Business Company). Крім цього, існує ряд країн, які юридично не є офшорними, але їх місцеве законодавство дає можливість досягти 3-5 % рівня втрати на податках. Визначення кількості офшорних зон у світі здійснюється вельми умовно, в тому числі з огляду на високу динамічність їх виникнення та зникнення.

Ідеальна модель офшору нічого кримінального та незаконного в собі не містить, а дійсно допомагає послабити (але не абсолютно уникнути) податковий тягар. Серед інших переваг таких зон: вільний вивіз прибутку, м'який валютний регламент, сприятливі умови для іноземних інвесторів. Привабливими факторами для бізнесменів та фінансових «ділків» є фінансова стабільність офшорів, конфіденційність інвестицій (особистості власників фірм не розголошуються, процедура реєстрації максимально спрощена). Причому анонімність інвестицій може бути розкрита лише у разі кримінального переслідування інвестора або взагалі недоторкана (у деяких офшорних зонах акції випускають «на пред'явника»).

Визнані офшорні юрисдикції занесені багатьма урядами до так званих «чорних списків». «Чорний список» Кабінету Міністрів України містить практично всі класичні офшорні зони. Незважаючи на те, що КМУ щорічно оновлює та оприлюднює такий список (до них відносять близько 40 юрисдикцій¹⁵), як правило, 5-7 територій, які є класично офшорними, до нього не потрапляє. Крім того, існує певна кількість країн, які не є офшорними по визначенню й з якими Україна має конвенцію про недопущення подвійного оподаткування. Використовуючи певні схеми й працюючи через ці країни, податки можна звести до мінімуму.

У світі щороку зникають 3-4 офшорні зони, і стільки ж з'являється. Це надає додатковий простір для реалізації схем легалізації злочинних коштів, оскільки уряд технічно не може оперативного реагувати на офшорні зміни. На сьогодні особливу проблему становлять офшори, які можна реєструвати у Європі та США (а саме анонімні інвестори, які не несуть жодної відповідальності).

У кругообігу грошових коштів офшорна зона є головним фільтром, де відмиваються кошти, отримані від різноманітних злочинів. На черговому етапі легалізації кошти спрямовуються до офшорних зон (у вигляді готівки, банківських переказів або цінних паперів). Пізніше через офшорні банки за допомогою платіжних електронних систем грошові кошти переказуються до інших країн. Повертаються на

¹⁵ Станом на 01.04.05 – до переліку офшорних віднесено 38 територій (розпорядження КМУ №77-р).

«батьківщину» або потрапляють до країн з підвищеною банківською конфіденційністю (наприклад, Швейцарія, Сінгапур) для подальшого «відбілювання». Крім того, офшори використовуються і для нелегальних товарних операцій (в т.ч. фіктивних).

При здійсненні зовнішньоекономічних операцій з використанням розрахунків із залученням офшорних зон, суб'єктами господарювання використовуються технології та шахрайські схеми, які дозволяють регулювати ціни у зовнішньоекономічній діяльності, накопичувати та виводити капітал, планувати та мінімізувати податки, незаконно відшкодовувати ПДВ, легалізувати злочинні доходи.

Фінансові операції, пов'язані з переведенням грошових коштів суб'єктів господарювання будь-яких форм власності (в т.ч. державної) на рахунки фіктивних підприємств з їх подальшим виведенням за кордон через офшорні компанії, є найбільш поширеними та небезпечними для держави.

Враховуючи значні об'єми експорту товарів через офшорних посередників, до України не надходять значні суми коштів від реальної вартості товарів, які залишаються на рахунках в офшорних країнах. За даними Мінекономіки, за січень-червень 2005 року поставки товарів до офшорних зон зменшилися на 34,3%, порівняно з минулим роком. Як в попередні роки, найбільші поставки здійснювались до Британських Віргінських Островів, Панами¹⁶. Аналіз структури експорту через офшорні зони показує, що в ньому присутні високоліквідні товари, зокрема нафтопродукти, соняшникова олія, хімічна продукція тощо. За ціновими параметрами по більшості товарів експорт наблизений до середнього рівня, за яким здійснювались поставки з України.

Аналіз сучасних тенденцій свідчить про ускладнення схем відмивання злочинних капіталів. Якщо раніше власниками українських підприємств виступали безпосередньо офшорні компанії, то в теперішній час у ланцюгу українське підприємство - офшорна компанія з'являються європейські фірми-посередники. Зокрема, кошти злочинного походження з метою легалізації переводяться зловмисниками в офшорну юрисдикцію, наприклад, Гонконг. Гонконгська компанія перераховує їх датській холдинговій компанії, яка, в свою чергу, інвестує українське підприємство. Окрім того, на сьогоднішній день існують схеми реєстрації офшорних структур без використання двох суттєвих ознак віднесення їх до офшорів, а саме адреси самої компанії та банку обслуговування, що дає можливість компанії-нерезиденту ("офшорні") виступати в судах поряд з резидентами.

Загальними типовими ознаками «офшорних схем» легалізації злочинних коштів є наступні:

- використання як підстави для здійснення міжнародних трансакцій фіктивних або фальсифікованих контрактів з офшорними компаніями;
- здійснення трансакцій на рахунки офшорних компаній у третіх країнах;

¹⁶ З 01.04.05 розпорядженням КМУ №82-р Панаму виключено з переліку офшорних зон.

- максимальне скорочення строків знаходження переведених коштів на рахунках офшорних компаній у країнах їхньої реєстрації або в третіх країнах;
- подальше переміщення коштів шляхом здійснення «розпилення» переказів у різні юрисдикції;
- наявність рахунків офшорних компаній у кредитних організаціях міжнародних фінансових центрів;
- повторюваність однотипних елементів схем електронних переказів;
- участь у схемі взаєморозрахунків більше однієї офшорної компанії;
- здійснення платежів компаніями резидентами зі своїх рахунків в офшорних юрисдикціях;
- участь у схемі фінансових операцій підставної компанії-резидента, на банківський рахунок якої здійснюється первинне розміщення злочинного доходу;
- наявність рахунку фізичної особи - власника злочинного доходу в закордонному банку на території країн з високим рівнем міжнародної репутації.

Зокрема до **ознак підозрілості** фінансових операцій з офшорними особами та територіями належать:

- предмет контракту (послуги, інші результати інтелектуальної діяльності) не піддається об'єктивній верифікації з боку контролюючих органів;
- одержання кредиту / позики від офшорної компанії, або з рахунку в офшорній юрисдикції, із процентною ставкою, що істотно відхиляється від процентних ставок на внутрішньому й зовнішньому ринку, а також повернення такого кредиту / позики;
- очевидна невідповідність зазначеної в контракті вартості товарів або послуг їхній реальній вартості;
- очевидна невідповідність підстав вхідних / вихідних платежів (кошти, що надходять на проведення будівельних робіт, у повному обсязі витрачаються на оплату, наприклад, консалтингових послуг);
- множинність підстав платежів на один рахунок (за різні види товарної продукції або послуг);
- транзакція на рахунок офшорної компанії, що не є стороною за контрактом;
- багаторазові перекази великих, рівних за обсягом грошових сум;
- використання як мінімум одного рахунку афілійованої з організатором схеми офшорної компанії, відкритого в так званому «транзитному» банку третьої країни, на території, що не має статусу офшорної юрисдикції.
- наявність однієї-двох «дружніх» компаній-нерезидентів, що мають рахунки в банках на території країн з високим рівнем міжнародної репутації (фінансові центри).

Таким чином, існують кілька базових **шляхів залучення офшорів** до схем відмивання:

1. Використання «напряму».

Це стосується залучення офшорної зони, яка не потрапила до «чорного списку» КМУ. Існує реальна можливість реєстрації підконтрольних офшорних

компаній в державах, які не визначені постановами КМУ та розпорядженнями НБУ як офшорні (наприклад, у Чорногорії). При цьому, дані про засновників, статутні документи, інформація про діяльність та товарообіг підприємства є конфіденційною інформацією.

2. Використання посередника з країни, що не належить до офшорів.

Якщо фірма не бажає змінювати офшорного партнера, часто достатньо додати ще одного посередника. Тобто в схемі між офшорною компанією й українською фірмою поставити агентську фірму з «неофшорної» країни. Найбільш придатні країни для такої фірми - Великобританія й Чехія. Законодавство цих країн дозволяє укладання прямого договору з офшорною компанією без збільшення оподаткування.

3. Маскування офшорної компанії.

Забезпечується завдяки відкриттю рахунку в неофшорній країні і придбання там «корпоративного офісу». В даному випадку створюється видимість роботи фірми в неофшорній країні, і це дешевше, ніж реєстрація нової офшорної компанії. Крім того, оскільки перелік КМУ оновлюється раз на рік, може виявитися так, що знову зареєстрований офшор уже через кілька місяців треба буде залишити.

Наприклад, офшорна компанія використовує адресу офісу банку (за відповідною домовленістю), що зареєстрований не в офшорній зоні, а зміна адреси самої фірми відбувається за допомогою структур, які надають послуги по доміцільності юридичних осіб. При цьому, переказ грошових коштів на Україну фактично здійснюється через європейський банк-посередник, а комісійні банку розцінюються як плата за безпеку бізнесу.

Загальна «офшорна» схема може виглядати таким чином (рис. 4).

Особа-резидент України переказує грошові кошти офшорній компанії (чи неофшорній компанії, рахунок якої знаходиться в офшорі) за зовнішньоекономічні операції. Потім грошові кошти «прокручуються» за кордоном (забезпечується «розрив ланцюга» операцій). Отриманий прибуток разом з «відбіленими» грішми може залишитися за кордоном або та в повному чи частковому обсязі повернутися на Україну завдяки зовнішньоекономічним угодам (під виглядом, товарних контрактів, інвестицій тощо).

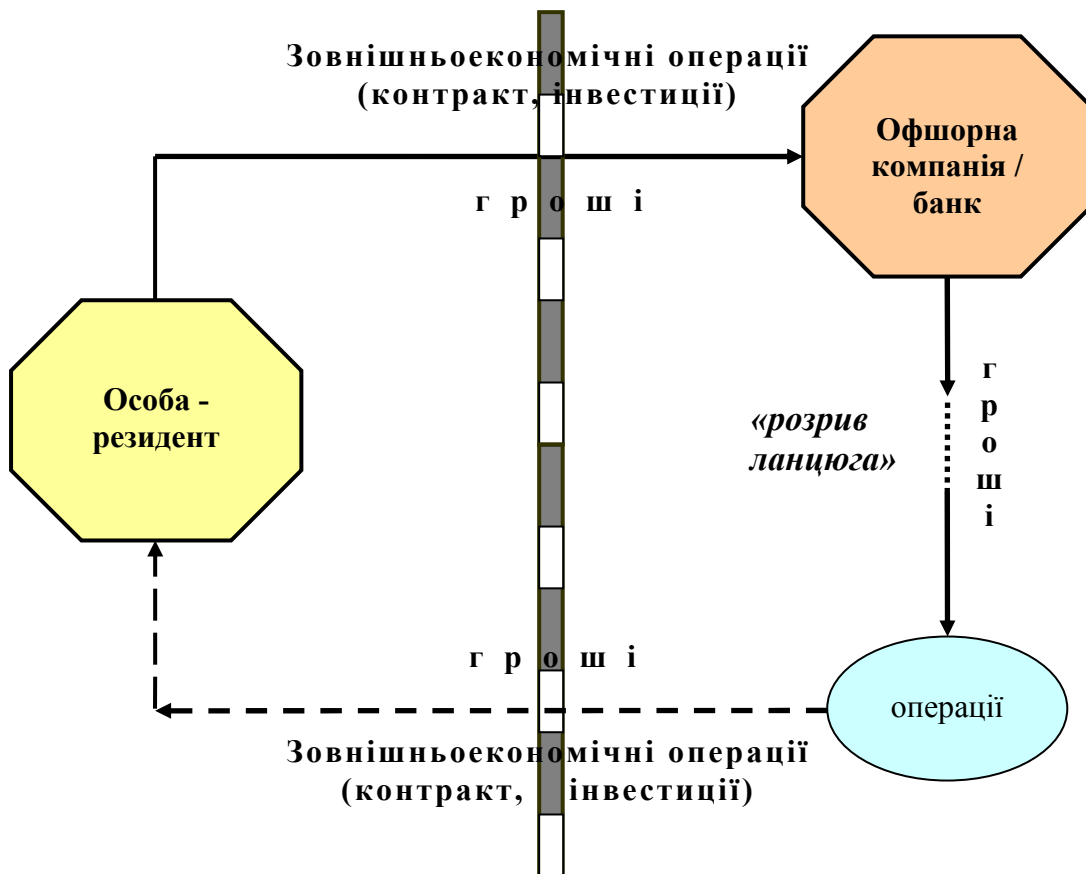

Рис. 4

Варіанти використання офшорів у злочинних схемах, виходячи із цілей відмивання, можуть бути такі:

1. Маніпулювання експортно-імпортними цінами.

Зокрема, здійснюється реалізація товарів вітчизняними підприємствами офшорному посереднику, який, як правило, цілком належить «продавцю», за заниженими експортними цінами з подальшим їх збутом офшорною компанією за світовими цінами. Різниця переводиться на підконтрольні рахунки зацікавлених осіб.

2. Застосування схеми банківського кредитування.

Наприклад, банківська установа надає резидентам України кредити для здійснення передплати відповідно до зовнішньоекономічних контрактів. У подальшому кредитні кошти перераховуються на рахунки нерезидентів в офшорних банках. Через передбачені законодавством 90 діб вони повертаються до українського банку, у зв'язку з невиконанням фірмою-нерезидентом умов контракту. Однак, протягом цього часу кредитні кошти українського банку використовуються в комерційній діяльності офшорних структур і отриманий прибуток залишається за межами України.

3. Здійснення часткової або 100 % передплати на рахунки офшорних комерційних структур.

Тобто, з ними укладаються зовнішньоекономічні угоди на товар чи послуги, які так і не надходять до вітчизняних одержувачів.

4. Отримання від офшорних компаній кредитів.

При цьому відсотки за використання кредитів надходять на рахунки закордонних фірм та шляхом реєстрації інтелектуальної власності (патенти, товарні знаки, програми тощо) в офшорних зонах. В подальшому кошти перераховуються офшорним компаніям за використання вказаної власності.

5. Операції з цінними паперами.

На рахунки підконтрольних офшорних фірм виводиться капітал з використанням механізмів закупівлі цінних паперів у підконтрольних українських суб'єктів підприємницької діяльності. Купівля відбувається за низькими цінами, як правило, по номіналу, відповідно до оцінки по залишковій вартості при акціонуванні чи приватизації або за цінами, набагато нижчими номіналу. В подальшому ці цінні папери продаються іншій підконтрольній українській фірмі за цінами, в десятки і більше разів вище за курс попереднього продажу. Різниця потрапляє на рахунки у закордонних банках. Грошові кошти, що були переведені на закордонні рахунки, в подальшому частково повертаються в економіку України у вигляді інвестицій, внесків до статутних фондів вітчизняних підприємств тощо.

Приклад. ¹⁷ На розрахунковий рахунок нерезидента-інвестора (zareєстрованого на Британських Віргінських островах) в одній з українських банківських установ надійшли кошти в іноземній валюті із призначенням платежу - «поповнення рахунку нерезидентом». У цей же день була проведена операція із продажу іноземної валюти, внаслідок чого на рахунок нерезидента-інвестора перераховані кошти в національній валюті України. Після цього всі гроші, зараховані на рахунок нерезидента-інвестора, були спрямовані на придбання акцій та на внески до статутних фондів ряду українських компаній (торговців цінними паперами). В свою чергу, зазначені компанії створили консорціум, статутний фонд якого формується за рахунок тих же коштів нерезидента-інвестора. Зазначений консорціум, фактично підконтрольний інвесторові-нерезиденту (за допомогою ряду українських компаній), брав участь у конкурсі по приватизації українського підприємства, що має стратегічне значення для економіки України. За умовами конкурсу офшорна компанія не могла бути прямо допущена до участі.

¹⁷ За матеріалами Держфінмоніторингу України.

5. Операції з цінними паперами

Ринок цінних паперів потенційно привабливий механізм для відмивання коштів, отриманих кримінальним шляхом, тому що він характеризується розмаїтістю, простотою умов торгівлі (наприклад, електронні торги), і можливістю здійснювати операції, не звертаючи увагу на географічні обмеження.

Нелегальні кошти, які відмиваються через ринок цінних паперів, можуть бути сформовані як поза сектором, так і в його межах. Для кримінальних фондів, сформованих поза сектором, рух цінних паперів або створення юридичних осіб використовується як механізм маскуванню джерел цих фондів. У ході злочинних дій усередині сектора, таких як маніпуляції з акціями, присвоєння, використання конфіденційної інформації у своїх цілях, кошти отримані злочинцями, надалі повинні бути легалізовані. В обох випадках ринок цінних паперів надає злочинцю подвійну можливість: легалізувати злочинний капітал і одержати від його використання додатковий прибуток. Незважаючи на обмеження прийому готівки, брокери приймають її, порушуючи встановлені законом правила.

Злочинець може потребувати допомоги фахівця ринку, тому, виходячи з обсягів фінансових ресурсів, доступних злочинним угрупованням, присутній ризик корупційних зв'язків з метою впровадження злочинців на ринок. Одночасно серйозною небезпекою може стати впевненість брокера в оцінці належної добропорядності клієнта іншим брокером або фінансовим інститутом або іншою стороною, що направила кошти клієнта для цілей інвестування.

Цінні папери можуть застосовуватись для «розриву ланцюга» операцій в схемі легалізації з метою маскуванню слідів незаконних операцій, зміні власників цінних паперів, фізичному переміщенні коштів, конвертування у готівку. Особливу небезпеку на даний час становить використання цінних паперів на пред'явника для відмивання коштів через зовнішньоекономічні (експортно-імпортні, інвестиційні) операції, в т.ч. в «карусельних схемах», які супроводжуються незаконним відшкодуванням ПДВ з бюджету.

За даними ДКЦПФР загальний рівень операцій з цінними паперами нерезидентами в 2005 році збільшився. Зокрема вже в 1 кварталі 2005 року спостерігається від'ємне сальдо операцій з купівлі-продажу цінних паперів нерезидентами, що свідчить про наявність певної тенденції до відтоку капіталу за межі України через фінансові інструменти.

Серед **характерних ознак** легалізації злочинно здобутих коштів на ринку цінних паперів можуть бути наступні:

- купівля вітчизняними (як правило, фіктивними) підприємствами за договорами-дорученнями пакетів акцій (часто неліквідних) українських суб'єктів підприємницької діяльності у фірм-нерезидентів за цінами, значно вищими їх ринкової вартості;

- купівля резидентами через підприємства, зареєстровані в офшорних зонах, інших країнах і територіях із спрощеною системою реєстрації або пільговим оподаткуванням, ліквідних акцій українських підприємств;

- регулярне укладення підприємством строкових угод або використання інших похідних фінансових інструментів (деривативів - опціонів, ф'ючерсів, форвардів), які не передбачають поставки базового активу, за операціями з одним або кількома контрагентами, результатом чого є постійний прибуток або постійні збитки цього підприємства протягом значного часу;

- разовий продаж / купівля підприємством великого пакета цінних паперів, які вільно не обертаються на організованому ринку, за цінами, істотно відмінними від ринкових (при цьому підприємство не є професійним учасником ринку цінних паперів і цінні папери не передаються йому в погашення простроченої заборгованості контрагента);

- купівля акцій підприємств (зокрема промислових галузей), а також блокуючих пакетів акцій приватизованих підприємств, які залишилися у власності держави, з переведенням цих акцій у розпорядження підконтрольних структур; придбання цінних паперів у інвестиційних компаній;

- укладання угод підприємства з однією і тією ж стороною щодо купівлі, а потім продажу тих самих цінних паперів.

Найбільш типові варіанти незаконного вивозу капіталу за кордон шляхом купівлі-продажу цінних паперів українських емітентів нерезидентами:

1. Операції з акціями.

Особа купує акції за дуже низькою ціною і продає їх своїм довіреним особам за ціною в декілька сотень або тисяч разів вищою від реальної їх вартості (безпосередньо або через брокерів).

Схема. Українські підприємства у рамках договорів-доручень придбають пакети акцій підприємств України у фірм-нерезидентів за цінами значно вищими їх ринкової вартості. Це дає змогу безпідставно виводити значні суми валютних цінностей за кордон України з послідуочим отриманням “відмитого” злочинного доходу за межами країни. Як правило, у схемах такого типу задіяні фіктивні підприємства, які здійснюють подальшу купівлю цінних паперів при кінцевих розрахунках. Причому значна частка коштів виводиться з України завдяки залученню офшорних компаній. Обов’язковою умовою реалізації є повна підтримка банківською установою, яка забезпечує весь спектр розрахунків у ході проведення операцій (від надання кредитів, авалювання та випуску векселів до отримання та конвертації валюти за кордоном).

Один з варіантів зазначеної схеми – здійснення спеціальної емісії акцій.

Схема. В шахрайських цілях, для штучного завищення («накачування») вартості цінних паперів того чи іншого емітента створюється або купується компанія, ціна на акції якої поступово «роздувається» завдяки фіктивним угодам на біржі, що прикривають відмивання «брудних» грошей. Після цього акції вже продають не лише учасникам схеми для подальшого відмивання, але й стороннім інвесторам, які вкладають гроші в «перспективні» акції. Через певний час компанія вивозить усі свої гроші за кордон (як правило, в офшорну країну) та повідомляє про своє банкрутство або просто зникає.

Приклад 1. Резидент України купує акції вітчизняного підприємства, як правило, це – неліквідні цінні папери, що дозволяє купувати їх за низькою ціною. Надалі ці акції за тією ж низькою ціною продаються нерезиденту України, як правило офшорній компанії. Перший нерезидент передає зазначені акції за тією ж ціною іншому нерезиденту (переважно теж офшорна компанія). Потім цей (другий) нерезидент продає акції українському підприємству за ціною, що у десятки разів перевищує початкову ціну продажу акцій. Обсяг вивезення капіталу приблизно дорівнює різниці між останньою угодою між нерезидентом і резидентом України (висока ціна акцій) і першою угодою (низька ціна акцій).

Приклад 2.¹⁸ Для формування статутних фондів підприємств використовуються неліквідні акції, оцінені в багато разів більше за ціну придбання, а зареєстрований випуск нових акцій може бути використаний для різних операцій, в т. ч. формування статутних фондів інших суб'єктів підприємницької діяльності за ціною номіналу або вищою. Зазначена схема, насамперед, може бути використана для мінімізації видатків для створення фіктивного підприємства, яке можна використовувати в схемах фіктивної або незаконної господарської діяльності. Також, можливе безпосередньо відмивання коштів при розповсюдженні випуску акцій серед необізнаних інвесторів.

Приклад 3.¹⁹ Група українських підприємств використовувала класичну схему відмивання з використанням цінних паперів. Два латвійських громадянина скуповували «сміттєві» цінні папери (акції) за дуже низькими цінами (з відстрочкою платежу) та потім за завищеними цінами реалізовували учасникам групи. Причому ці операції не були маніпуляціями на фондовому ринку, оскільки зазначені папери не обертаються на організованому ринку.

Українським нормами валютного регулювання встановлені певні умови щодо переказу коштів за кордон. Одним з «найлегших» шляхів переказу коштів за кордон є поповнення власного рахунку іноземному банку фізичною особою-нерезидентом (потребується найменша кількість документів).

Таким чином, пани з Латвії переказали 211 млн. дол. США з українських банків на нібито на власні рахунки в латвійських банках. Походження цих коштів пояснювалося як повернення інвестицій. Але насправді інвестиції в Україну не спрямовувались.

Зазначені рахунки латвійцям не належали. Вони були лише їх розпорядниками, а справжні власники – дві зареєстровані в США компанії. Причому перша компанія була предметом розслідування DEA (Drug Enforcement Administration, США), а друга одночасно брала активну участь в інших схемах, пов'язаних з незаконним відшкодуванням ПДВ з Державного бюджету України та махінаціями з векселями

Приклад 4.²⁰ Посадові особи страхової компанії систематично здійснювали фінансові операції із цінними паперами на пред'явника, які не розміщені в

¹⁸ За матеріалами ДКЦПФР.

¹⁹ За матеріалами Держфінмоніторингу України.

²⁰ За даними УМВС України в Донецькій області.

депозитаріях. Порушуючи чинне законодавство, ці особи на підставі договору обміну цінних паперів придбали депозитні сертифікати одного з банків на суму понад 4 млн. грн. При цьому повідомлення про здійснення фінансових операцій до Держфінмоніторингу, що є обов'язковою умовою для деяких суб'єктів (банки, фондові й товарні біржі, ігрові установи, страхові компанії й т.д.), не направили. Крім цього, страховики уклали договори купівлі-продажу акцій одного з підприємств, випущених у простій документальній формі на суму понад 1 млн. грн., і теж про це не повідомили держорган.

Примітка. По фактах виявлених порушень органами прокуратури порушено кримінальну справу за ст. 209-1 КК України, що передбачає великий штраф або позбавлення волі на строк до двох років. За цією ж статтею до кримінальної відповідальності притягуються посадові особи двох банків. Співробітники одного з них двічі видали приватній особі кошти на загальну суму 130 тис. дол. США, а повідомлення про це в Держфінмоніторинг не направили. Аналогічно зробив й інший банк, він тієї ж особі видав спочатку 15 млн., а потім ще 8 млн. грн.

Цінні папери на пред'явника активно використовуються в незаконних схемах переведення коштів в готівку. Зокрема ощадні депозитні сертифікати та векселя з бланковим індосаментом дозволяють ефективно ускладнити та приховати механізм проходження паперів з моменту отримання та забезпечити анонімність «оприбуткування».

3. Операції з ощадними сертифікатами.

Схема. Фіктивна фірма, призначена для конвертування коштів у готівку, здійснює закупівлю в банку ощадних сертифікатів на пред'явника. (Діяльність такої фірми зазвичай триває кілька місяців.) Оскільки операції з сертифікатами підвищують ризик розкриття нелегальної операції, для ефективної реалізації такої схеми необхідна підтримка з боку співробітників банку. Зв'язки з банківськими працівниками дають можливість не лише швидко проводити операції, але й вчасно вжити попереджувальних заходів з метою уникнення додаткової зацікавленості контролюючих органів. Сертифікати передаються підставній фізичній особі, яка пред'являє її до платежу в банківській касі. На завершальному етапі отримана в касі готівка передається «клієнтам».

4. Операції з векселями.

Схема. Власник брудних коштів виписує в оплату отримання якогось товару чи послуги від фірми А вексель з бланковим індосаментом; часто така фірма є фірмою-одноденкою.

Пунктом 1.2 Положення про порядок здійснення банками операцій з векселями в національній валюті на території України, затвердженого постановою Правління НБУ від 16.12.2002 № 508, визначено: «індосамент векселя бланковий - форма передавання векселя, за якої юридична або фізична особа, яка передає вексель, ставить підпис без зазначення особи, яка стає власником векселя. У цьому разі вексель стає цінним папером на пред'явника».

В ході певних операцій (в т.ч. можлива фальсифікація звітності та платіжних документів) цей вексель отримує фірма В. Фірма В пред'являє його до сплати власнику та отримує легалізовані кошти. Наприклад, вексель може бути переданий співробітнику фірми, який отримає по ньому кошти, пред'являючи до сплати фальсифікований чи викрадений паспорт.

В схемах може використовуватись також доміцильований вексель. В якості застави для одержання фізичною особою наявного кредиту в банку або ломбарді. Також в схемі може брати участь нерезидент, який пред'являє до оплати доміцильований банком вексель. Доміцильований вексель зручний тим, що його використання підвищує безпеку операцій, однак, додаткова взаємодія з банком збільшує строки їхнього виконання, тому для відмивання часто користуються недоміцильованими векселями.

***Примітка.** Яскравим прикладом протидії «вексельним схемам» є досвід Російської Федерації, де вексельні схеми активно використовуються при операціях з отримання готівки. Як свідчить статистика, найбільш популярними у злочинців виявилися векселі Ощадбанку РФ (найбільш великого емітента векселів на пред'явника). Наприклад, на території Республіки Татарстан основна питома вага операцій з фальсифікованими векселями припадала на векселя Ощадбанку РФ (повністю фальсифіковані або із завищеним номіналом). З метою протидії проблемі, що склалася, в жовтні 2005 року Ощадбанк РФ припинив випуск векселів на пред'явника. Замість них будуть емітовані векселі з місячним строком погашення, тобто отримувати гроші за таким векселем можна буде не раніше, ніж за 30 днів після емісії. До таких нововведень приєднуються й інші банки країни («Внешторгбанк», «Юниаструм Банк»).*

Приклад.²¹ Українські підприємства здійснювали перепродаж векселів (перша угода – дуже «дешева», остання – дуже «дорога»), таким чином, легалізуючи кошти у вигляді прибутку від продажу цінних паперів. Компанії мали однакову адресу та були зареєстровані за фальсифікованими документами. Брудні кошти розподілялися в межах злочинної групи. Основні напрямки подальшого «прокручування» коштів були наступні.

Американська фірма G укладає з іншою американською фірмою H договір купівлі-продажу сільськогосподарського обладнання на суму 37 млн. дол. США. При цьому українська юридична особа (з групи, що здійснює махінації з векселями) виступає поручителем за виконання угоди. Фірма J (США) вносить гроші до статутного фонду фірми D. Сума аналогічна контракту на сільгосптехніку - 37 млн.дол. США. В свою чергу, фірма H поставку обладнання не здійснює. А фірма D сплачує 37 млн. дол. США за договором поручительства, а також аналогічну суму сплачує фірмі J під виглядом повернення іноземних інвестицій.

Американські компанії H та J мали адреси в Бельгії та Великобританії відповідно. Однак їх реєстратором була одна й та ж особа. Крім того, компанії мали однакових засновників – дві компанії з Белізу та Ніуе.

²¹ За матеріалами Держфінмоніторингу України.

6. Операції з конвертації коштів у готівку

Дуже приваблює зловмисників розробка схем, за якими здійснюється протиправна конвертація коштів у готівку. Окрім грошей, у тіньовому обороті перебуває значна частка різноманітної продукції, інші об'єкти власності, кошти від реалізації яких теж акумулюються в тіньовому секторі й поповнюють нелегальну грошову масу.

Проведенням операцій з налагодження позаоблікового руху коштів займаються, як правило, так звані конвертаційні центри, що представляють собою своєрідні фінансові структури з чітким розподіленням обов'язків та повноважень, які діють при банках або із залученням окремих співробітників банківських установ, мають мережу фіктивних підприємств та обмінні пункти валют.

Через підпільні банки проходять практично всі тіньові фінансові потоки, інформацію про які правоохоронним органам неможливо одержати у зв'язку з наявністю певних законодавчих обмежень. Свою протиправну діяльність учасники таких центрів маскують легальним бізнесом.

Конвертаційні операції, як правило, невід'ємною є ланкою етапу легалізації злочинних доходів. Безпосередніми цілями залучення злочинцями послуг конвертаційних центрів є обмін безготівкової національної валюти в готівку або у валюту економічно розвинених іноземних держав.

Операції добре організованого конвертаційного центру, як правило, мають достатню захищеність від впливу правоохоронних органів. У випадку виникнення уваги останніх до рахунків фірм-учасників конвертаційного центру, кошти переводяться на рахунки заздалегідь підготовлених резервних фірм. Резервних фірм може бути кілька. Це дозволяє виграти час і остаточно сховати гроші.

Інструментами конвертації злочинних коштів можуть бути наступні:

1. Використання фіктивних фірм.

Підприємства – клієнти “конвертаційних” центрів перераховують безготівкові кошти на рахунки численних фіктивних фірм, зареєстрованих таким центром. При цьому імітуються ділові відносини, фальсифікуються угоди, документи для проведення грошей у звітності і підтвердження витрат за бухгалтерськими обліками та, відповідно, предмет перерахування коштів (товарні поставки, надання послуг).

2. Використання рахунків у закордонних банках.

Злочинними угрупованнями активно надаються послуги з відкриття рахунків в закордонних банках, що теж можуть використовуватись як для конвертації, так і для проведення інших протиправних фінансових операцій, пов'язаних з приховуванням валютної виручки, легалізацією коштів, отриманих злочинним шляхом тощо. Місцем перебування таких банків і адресою для представництв компаній часто є країни Балтії.

3. Фальсифікація зовнішньоекономічної діяльності.

Серед методів незаконної конвертації набули поширення схеми з використанням фіктивної зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів підприємництва, які спеціально створюються для таких цілей. Часто такі фірми реєструються в офшорних зонах. У зв'язку з майже повним припиненням (постановою НБУ № 209 від

25.05.2000 року) конвертації коштів у готівку (та переказу за кордон) через «лоро»-рахунки, злочинці продовжують удосконалювати схеми незаконних фінансових операцій.

4. Використання підставних фізичних осіб (в т. ч. їх розрахункових рахунків).

Використовуючи систему «клієнт-банк» при оперуванні рахунками, кошти можуть переводитися на рахунки фізичних осіб за нібито здану продукцію (надані послуги, виконані роботи тощо). Розрахункові рахунки на підставних фізичних осіб відкриваються з використанням фальсифікованих документів при допомозі підконтрольних осіб. До операцій в «конвертаційних» схемах залучаються особи з кримінальним минулим, наркозалежні громадяни. Ці ж категорії осіб та інформація по втрачених паспортах використовуються для реєстрації фірм, які також є учасниками таких схем. Також, для операцій з готівкою широко застосовуються пластикові платіжні картки і банкомати.

Характерною рисою таких схем є переказ коштів на рахунки фізичних осіб з їх подальшим переведенням в готівку або зняттям готівки юридичними особами під виглядом оплати угоди з купівлі-продажу (часто закупівлі сільськогосподарської продукції). Загалом, для забезпечення функціонування подібних схем залучається велика кількість учасників: від кількох десятків до кількох сотень.

Загальна схема використання конвертаційних центрів може виглядати таким чином (рис. 6).

Фірма X бажає одержати з безготівкових «брудних» грошей готівку. Для цього вона перераховує гроші на рахунок буферної фірми та одержує від неї документальне підтвердження надання послуг або проведення робіт (накладні). Буфер проводить аналогічну операцію із «чорною» фірмою, імітуючи отримання послуг. Для обґрунтування переказу коштів на рахунки фіктивних фірм фальсифікуються операції (як правило, вони безтоварні – маркетингові, консалтингові послуги тощо). Потім «чорна» фірма закуповує у виробника або оптовика товар та реалізує його. Після цього фірма зникає, а торгівець, що купує товар, передає готівку фірмі X.

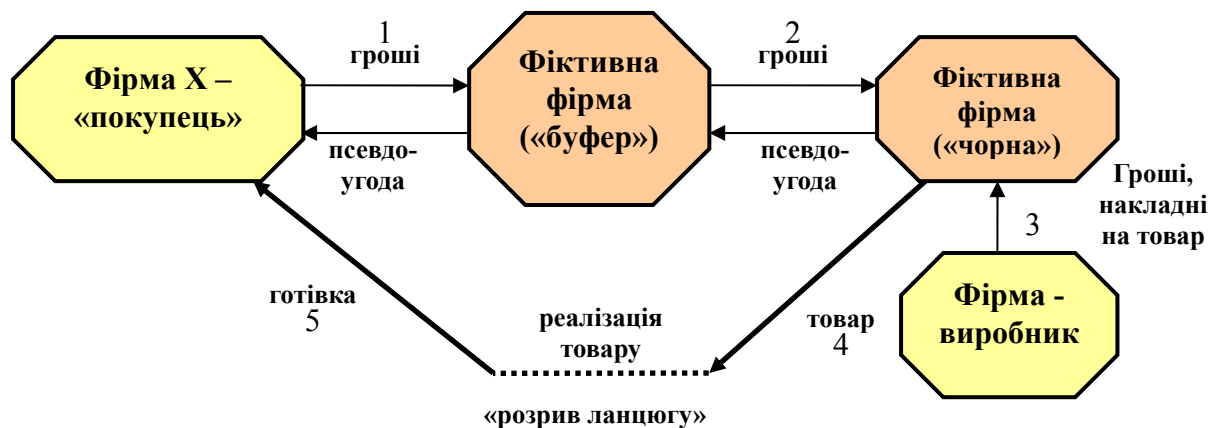

Рис. 6

Один із розповсюджених шляхів конвертування – залучення банківських операцій.

В даному випадку «чорна» фірма перераховує отримані гроші як безповоротну матеріальну допомогу (або за фіктивно здану продукцію, надані послуги або виконані роботи) на рахунки фізичних осіб. Ці рахунки відкриваються по загублених паспортах або паспортах бомжів чи підроблених довіреностях. Як тільки надходять гроші, кур'єр негайно знімає їх з рахунків й гроші попадають до фірми Х. За готівку у нелегального виробника купується товар, який потім реалізується. Також клієнтам конвертаційних центрів надаються послуги з незаконної конвертації готівкової гривні у вільно конвертованій валюті (з подальшим перерахуванням на рахунки закордонних банків).

Приклад. У банку одночасно відкриваються рахунки двох фіктивних підприємств, реквізити одного з них (назвемо його - підприємство А) через конвертаційні центри розповсюджується клієнтам, що бажають перевести у готівку свої кошти, реквізити іншого (підприємство Б) тримаються в таємниці і за межі банку інформація про його існування не виходить.

Щодня кошти, які надходять від клієнтів на розрахунковий рахунок підприємства А, в результаті проведення внутрішньобанківської операції документально зараховуються на рахунок підприємства Б і знаходяться там до завершення банківського дня або до моменту їхнього виходу за межі даного банку. Оскільки кошти повинні виходити з банку з рахунку підприємства А, вони в останній момент знов повертаються на його рахунок.

Після завершення банківського дня, або при виході коштів з банку, внутрішньобанківські документи про зарахування коштів на рахунок підприємства Б знищуються і така операція ніде не відображається. У випадку арешту рахунку підприємства А правоохоронними органами, останнім надаються документи в яких вказується, що кошти були зараховані на рахунок підприємства Б. Поки приймається рішення про арешт рахунку підприємства Б, кошти виходять з банку з рахунку даної фірми. Нові надходження коштів на рахунок підприємства А не зараховуються, а відправляються платникам.

Для одержання готівки в іноземній валюті схема значно ускладнюється, з'являється необхідність у **фіктивних експортно-імпортних операціях**.

Схема. Буфер приймає безготівкові платежі від фірми, яка бажає отримати готівку. Найбільш привабливими для проведення подібних операцій є країни Прибалтики. Далі кошти переводяться на рахунок фіктивної фірми-імпортера, яка уклала зовнішньоекономічний контракт із фіктивним Прибалтійським експортером. Український банк-власник конвертаційного центру (фактичний власник низки фірм: буфер, фіктивних експортерів та імпортерів) під зовнішньоекономічний контракт купує на міжбанківській валютній біржі безготівкові долари, які переводяться на рахунок фіктивного експортера. У свою чергу, він переказує їх на рахунок фіктивного імпортера, після чого безготівкові долари повертаються на рахунок фіктивного експортера.

Приклад 1. Підприємства, які бажають конвертувати свої кошти у готівку, здійснюють платежі на адресу фіктивної фірми з відкритим валютним рахунком, яка через уповноважений банк на переведені кошти закуповує валюту на міжбанківській валютній біржі нібито для виконання зовнішньоекономічного контракту (як правило, імпорт товарів народного споживання). Банк виконує заявку клієнта - купує валюту і здійснює переказ коштів за межі країни на зазначений рахунок. Проте, товари по контракту в Україну не надходять взагалі, або ввозяться контрабандно. Отримана після їх реалізації гривнева маса в подальшому знову конвертується. Діяльність однієї такої фіктивної фірми продовжується до трьох місяців (поки не надійдуть санкції з боку податкових органів за прострочений зовнішньоекономічний контракт), оборот у середньому складає 20-30 млн. грн. на місяць.

Приклад 2. ²² Офіси “конверта”, де функціонери центру з допомогою комп’ютерів і системи модемного зв’язку “банк-клієнт” відслідковували рух коштів по банківських рахунках, здійснювали махінації за межами України, оформляли документацію фіктивних підприємств. Махінатори реєстрували комерційні структури, використовуючи втрачені і підроблені документи, і відкривали для них рахунки у двох київських банках. Гроші перераховувалися підприємцями під договори, забезпечені фальшивими накладними, на розрахункові рахунки фіктивних підприємств. Кількість подібних фірм сягала понад три десятки.

Конвертовувалися кошти готівкою в долари США, євро і гривню, а потім з відрахуванням відповідних процентів за послуги з конвертації привласнювалися керівниками підприємств-замовників. Щоденний оборот коштів центру становив понад мільйон гривень. Центр складався з 24 фіктивних підприємств. Завдяки втручання оперативників з тіншового обігу повернено і заблоковано на банківських рахунках понад 1 млн. грн.

Примітка. Слідство з’ясовує докази незаконної діяльності злочинного угруповання, кількість фіктивних структур, встановлює осіб, на документи яких вони були зареєстровані. А кримінальну справу проти “конвертаторів” буде порушено за двома статтями КК України – фіктивне підприємництво і легалізація (відмивання) коштів й іншого майна, здобутого злочинним шляхом (статті 205, 209).

²² За матеріалами прес-центру УСБУ в м.Києві

7. Операції з перестраховання

Страховання може використовуватись в цілком легальних цілях - для зменшення податкового тягаря (завдяки розбіжностям в оподатковуванні страхового й реального секторів).²³

Український страховий ринок усе ще перебуває на етапі вдосконалення (як в розрізі законодавчого регулювання, системи оподатковування, так і фінансового потенціалу). Як відомо, недокапіталізація страхового ринку є проблемою нестачі грошей у країні. Перестраховання у іноземних перестраховиків у цьому випадку є логічним виходом. Це необхідна умова забезпечення фінансової стійкості й нормалізації діяльності вітчизняного страховика, що сприяє розширенню його страхової діяльності. Так, при передачі частини ризику в перестраховання між страховиком і перестраховиком підписується документ «ковер-нота», у якому серед умов перестраховання зазначаються, зокрема, такі важливі реквізити, як сума відповідальності (страхова сума) та сума перестраховального платежу.

З іншого боку, з перестрахованням зв'язана безліч нелегальних схем перекачування грошей за кордон. Наприклад, страхування фінансових ризиків є ідеальним інструментом для відмивання коштів. Загалом ризик зловживань підвищується при роботі з перестраховальними компаніями-нерезидентами, які не мають рейтингу Standart&Poors або MOODY'.

Перестраховання є майже ідеальним способом відшкодування збитків за допомогою перерозподілу страхових резервів (первинного страхового фонду). Страхова компанія передає одному або декільком перестраховикам ту частину ризику, що перевищує її фінансові можливості, та забезпечує прийнятної однорідності ризиків та збалансованості свого страхового портфеля.²⁴

Недосконалість законодавства дозволяє створювати компанії-одноденки, які працюють протягом тільки одного кварталу. Через них проводять дуже великі платежі за кордон і відразу їх знищують, здаючи ліцензію й купуючи іншу «транзитну» фірму (наприклад, фіктивні структури, зареєстровані в пільговій Чорнобильській зоні).

Результати досліджень Держфінпослуг в 2003 році показали, що не більше 2% сум, виведених через перестраховання, повертаються в Україну у вигляді страхових виплат. Близько 80% - направлено до нестрахових організацій країн Балтії, які навіть не мають ліцензій на право займатися страхуванням і перестрахованням і не перебувають під наглядом у своїх країнах.

В 2004 в Україні розпочалася кампанія боротьби з незаконним виведенням капіталів за кордон через перестраховання. З'явився Указ Президента «Про систему заходів по усуненню причин і умов, що сприяють прояву злочинності й корупції», у якому Національному банку й Держфінпослуг доручено посилити протидію відмиванню грошей та їх вивезенню за кордон.

²³ Багато проблем, на думку Держфінпослуг, полягає в специфіці існуючої системи оподатковування страхової діяльності. Ставка податку на прибуток в Україні становить 25%, а ставка податку на валовий дохід страхових компаній - 3%. Якщо переводити ці 3% в еквівалент ставки оподаткування прибутку, вийде цифра близько 11%. Відповідно, через страхування можна проводити досить багато схем, пов'язаних з ухилянням від сплати податку на прибуток.

²⁴ Страховий портфель – сукупність взятих на страхування ризиків окремою страховою компанією за певний період часу.

В результаті затверджено постанову № 124 «Про затвердження Порядку й вимог до здійснення перестраховання в страховика (перестраховика) — нерезидента», яким посилено контроль за перестрахованням нерезидентами українських страховиків.²⁵

Також, у січні 2005 року впроваджена норма, яка зобов'язує страхові компанії перед тим як одержати дозвіл на купівлю валюти, погодити договори перестраховання з Держфінпослуг (постанова НБУ від 14 січня 2005 року).

В результаті зазначених нововведень під санкції регулятора потрапили 68 страхових компаній, яких регулятор зобов'язав розірвати договори зі страховиками-нерезидентами, які не відповідають чинному законодавству.

***Примітка.** За інформацією Держфінпослуг, рівень перестраховання у валових преміях в Україні в 2004 році становив 60%, а за перші шість місяців 2005 року знизився до 49%. Причому як стосовно резидентів, так і нерезидентів. Для порівняння: за даними в 2003 році рівень перестраховання по нерезидентах досяг свого максимального значення (35%), в 2004 він почав скорочуватися (10%), а в першому півріччі 2005 року досяг 3%, що є найнижчим показником за останні роки. При цьому рівень перестраховання у резидентів закономірно зростає, хоча в цілому по ринку частка перестраховання у валових преміях закономірно знижувалася через зменшення операцій по висновку капіталу. В тому числі в 2003-2004 роках близько 80% обсягів перестраховання направлялось до країн Балтії. У 2005 році обсяги перестраховання за кордон різко впали, оскільки канал закритися.*

До характерних рис страхової компанії, залученої до схеми відмивання, можна віднести:

- низька платоспроможність; рівень виплат (менше 20% надходжень);
- великий обсяг страхових платежів за найбільш «популярними» для відмивання видами страхування (фінансові ризики, майно);
- високі показники за обсягом перестраховувальних операцій (особливо нерезидентам);
- «закритість» інформації та неpubлічність компанії;

Ознаками схем перестраховання за кордон є такі:

- низькі рейтинги фінансової надійності (стійкості) страховиків та перестраховиків-нерезидентів; або різка зміна рейтингу протягом дії договору перестраховання;

²⁵ Відповідно до затвердженого КМУ порядку, для здійснення подібних операцій необхідні три основних умови:

- у країні реєстрації компанії-нерезидента повинен здійснюватися державний нагляд за страховою й перестраховою діяльністю. Тобто, якщо законодавством держави такого нагляду не передбачено, то українські компанії не мають права укладати договори перестраховання з підприємствами цієї держави.

- страховик-нерезидент, з яким може бути укладений такий договір, повинен вести безперервну страхову діяльність протягом не менш трьох років до дати підписання договору.

- у страховика-нерезидента повинні бути відсутні факти порушення законодавства в сфері страхування й перестраховання й протидії легалізації доходів, отриманих незаконним шляхом.

Крім того, ця постанова зобов'язує страховиків протягом 10 днів повідомити Держфінпослуг про укладання договору перестраховання з компанією-нерезидентом.

- місцезнаходженням страховиків та перестраховиків-нерезидентів є країна, яка не бере участі в міжнародному співробітництві у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та боротьби з тероризмом, або офшорна зона чи країна зі сприятливим податковим режимом;
- укладання договорів ретроцесії із сумнівними особами;
- нестандартні чи очевидно економічно не вигідні умови договору страхування/перестраховування (об'єкт страхування, страхові суми, страховий/перестраховий платіж та порядок сплати тощо).

При цьому схема може реалізовуватись **шляхом**:

- залучення фіктивних осіб (в т.ч. страхових компаній-«одноденок»);
- здійснення операцій з страховиками (перестраховиками) нерезидентами, які не мають ліцензії та не є об'єктами страхового нагляду;
- фальсифікації рейтингу фінансової стійкості (штучне завищення);
- фальсифікації страхового випадку;
- невиконання перестраховиками умов договорів перестраховування/страхування;
- укладання договорів перестраховування за участю підставних брокерів-нерезидентів.

За українським законодавством такі брокери повинні мати постійні представництва в Україні, зареєстровані як платники податків і включені до Державного реєстру страхових та перестрахових брокерів.

Відповідно, **поширені варіанти** легалізації кримінальних доходів через страхову компанію:

1. Укладання фіктивного договору страхування.

Придбавши страховий поліс, наприклад, на страхування здоров'я на значну суму «брудних» коштів і інсценізувавши (лише на папері) незначну побутову травму, можна одержати цілком легальний дохід. Звичайно, схема реалізується при змові зі страховиком.

2. Повернення страхових платежів.

Брудні кошти, внесені як страховий платіж, повертаються за вимогою страхувальника достроково. За дострокове розірвання договору зі страховою компанією сплачується невеликий штраф або неустойку, але отримані гроші можна буде використовувати в офіційній фінансовій системі. При цьому забезпечується «розрив ланцюга» в схемі відмивання.

Ще один варіант схеми – «помилкове» зарахування страхових платежів.

3. Перестраховування за кордон (рис. 7).

Схема із застосуванням перестраховування може реалізовуватись і в межах країни. Але в даному випадку різко знижується її ефективність: реалізація значно ускладнюється – збільшуються витрати та ризик виявлення (з огляду на категорії та рівень ризиків, які може прийняти на себе внутрішній ринок перестраховування). Договір страхування перестраховується за кордоном, кошти на цілком законних підставах направляються в іноземну компанію (часто з офшорної юрисдикції).

Проплату за договором страхування (полісом) здійснює або клієнт, який бажає легалізувати кошти, або афілійована зі страховиком фірма. Також, для реалізації схеми страховик може через афілійовані структури створити перестраховальну компанію в офшорній зоні (це може коштувати лише кілька сотень доларів). Розкрити й довести протизаконність злочинного механізму вкрай складно.

Схема. Страхова компанія в Україні бере на страхування ризик. Часто страхова виплата по ньому або неможлива, або малоімовірна (наприклад, ризик руйнування великого столичного об'єкта нерухомості від падіння авіатранспорту). Потім такий договір перестраховується за кордоном, у іноземній компанії, яка не має ліцензії на страхову діяльність. Жодних виплат за таким договором не відбувається; при цьому обсяги страхових внесків можуть сягати великих розмірів.

Примітка. За даними Держфінпослуг, протягом останніх років українські компанії направляли сотні мільйонів гривень у латвійські страхові компанії, які були позбавлені ліцензій за незаконну діяльність. Тобто, по суті, вони не належали ні до страхових, ні до перестрахових).

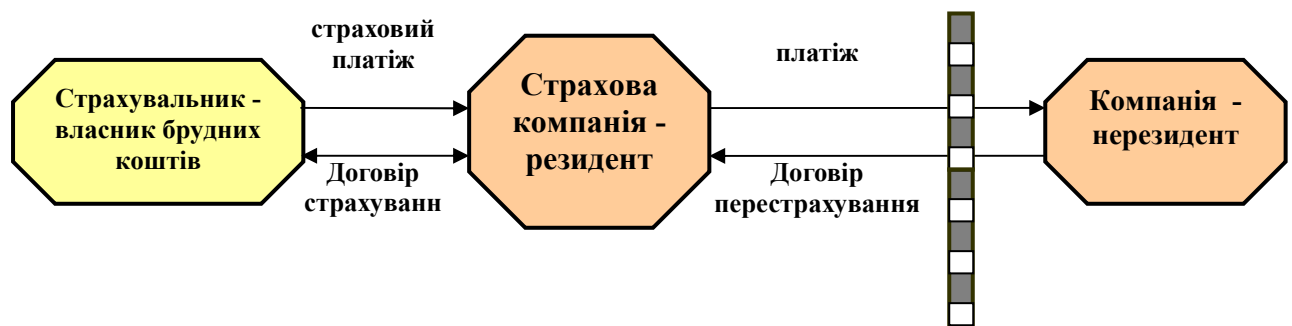

Рис. 7

Приклад 1.²⁶

1 частина

Наприкінці 2003 року на рахунок нерезидента DS (в литовському банку) групою українських страховиків були перераховані валютні кошти на загальну суму 2,3 млн. дол. США. Відповідно до платіжних документів, перерахування грошей для компанії DS здійснювалося по договорах перестрахування, ковер-нотах (підтвердженням про прийняття ризику в перестрахування).

Наприкінці 2004 року з рахунків резидента України - інвестиційної компанії П - на банківський рахунок нерезидента MD перераховані кошти на рахунки латвійських банків на загальну суму 150,7 млн. грн. (або 28,4 млн. дол. США).

Гроші через компанію MD виводяться за кордон (зокрема кілька українських страхових компаній переказали для MD 18,8 млн. дол. США по договорах ретроцесії) завдяки наявності судових рішень, відповідно до яких MD визнаний іноземним інвестором, а низка банків, у яких відкриті його рахунки, зобов'язуються виконувати

²⁶ За матеріалами Держфінмоніторингу України, Держфінпослуг України.

заявки MD на купівлю іноземної валюти й подальшого перерахування її за кордон (у т.ч. без вимоги пред'явити довідку про фактичне надходження коштів в Україну).

Українські страхові компанії не мали права перестраховувати ризики в компаніях MD і DS. Насправді компанія MD мала дозвіл на здійснення діяльності страхового брокера з жовтня 1995 року по вересень 2002 року, після чого цей дозвіл був анульований. Ліцензія DS із травня 2001 року була припинена.

У лютому 2004 року Держфінпослуг зобов'язав 21 страхову компанію вжити заходів по розірванню договорів перестраховування із цими компаніями.

2 частина

Одночасно резидентами-учасниками зазначених махінацій була реалізована схема штучного створення заборгованості перед нерезидентом MD. Ціль комплексу фінансово-господарських операцій - створити обґрунтування для перерахування за кордон значних сум коштів. А саме: предмет операцій - покупка-продаж цінних паперів за цінами, в 19 і 136 разів вище їхньої номінальної вартості. Операції також характеризуються наявністю зв'язків між українськими фірмами-учасницями через засновників, акціонерів, директорів і короткий тимчасовий період здійснення.

Фірма-нерезидент Т укладає з MD договір купівлі-продажу акцій українського заводу на суму 412,8 млн. дол. США, що в 19 разів перевищує їхню номінальну вартість. За цю же суму цінні папери продаються української страхової компанії Б, з якої був укладений договір про загальні умови перестраховування ризиків і про залік зустрічних вимог.

Далі, у страхової компанії за тією ж ціною ці акції перекупує фірма І і передає їх фірмі Г. Фірма Г страхується в страховій компанії Б (укладає договір добровільного страхування на суму 412,8 млн.дол. США) і й укладає договір переуступки вимоги з MD. У свою чергу, фірма Г продає акції інвестиційної компанії П за ціною, в 136 разів вище номінальної.

Громадянин Литви Ч, пов'язаний із компанією П, переказав за кордон кошти на рахунки латвійських банків на загальну суму 28,2 млн.дол.США (150 млн.грн.) Пан Ч обґрунтував ці перерахування як повернення інвестицій на власні рахунки за кордоном. Виявилось, що ця особа тривалий час була безробітною і не здійснювала підприємницьку чи фінансову діяльність на території Литви, в 1996 умовно засуджена за крадіжку, останнім часом часто виїжджала за межі країни. Насправді реальним власником одного з рахунків була американська компанія. Вона була також основним одержувачем грошей з іншого рахунку, відкритого на ім'я литовця.

Приклад 2.²⁷ Директор державного підприємства А, з метою привласнення грошових коштів підприємства, зловживаючи своїм службовим становищем, уклав із страховою компанією С договір добровільного страхування майна та фінансових ризиків, за яким настання страхових випадків практично неможливе. Згідно даного договору підприємство А перерахувало на рахунки страховика безготівкові кошти загальною сумою 140 млн. грн. в якості страхових премій.

²⁷ За матеріалами Служби безпеки України.

В подальшому ці безготівкові кошти, згідно договору перестраховування між українською страховою компанією С і австрійською страховою компанією СД, були перераховані на рахунки останньої. Страхова компанія СД відповідно до іншого договору перестраховування нібито у зв'язку із «настанням» страхового випадку перераховує 100 млн. грн. з отриманої суми українській страховій компанії К на покриття страхових ризиків товариству Б. Товариство Б створене на підставних осіб та підконтрольне страхувальнику.

З рахунків товариства Б безготівкові кошти перераховано на низку фіктивних приватних суб'єктів підприємницької діяльності, знято готівкою та привласнено директором підприємства А. З метою легалізації частини привласнених коштів директор товариства А використав підставну особу у якості співзасновника. Він створив власне легальне підприємство, сформував його статутний фонд, придбав для підприємства приміщення, офісне обладнання тощо. Інша частка злочинних коштів була легалізована завдяки інвестуванню у будівництво елітних житлових об'єктів.

Підсумок

Для забезпечення протидії легалізації злочинних коштів необхідно, насамперед, знати основні схеми відмивання, типові ознаки їхніх елементів, інструменти реалізації та постійно відслідковувати тенденції й нові можливості для модифікації схем.

До основних типових параметрів підозрілості осіб та операцій, які можуть використовуватись в процесі легалізації злочинних коштів, можна віднести:

1. Компанії, які мають ознаки фіктивності:

- відсутність відомостей про здійснення компанією реальної діяльності як господарюючого суб'єкта (у країні реєстрації);
- неможливість визначити фізичне місцезнаходження співробітників компанії та/або директорів (довірених осіб, представників) або характеру діяльності підприємства;
- очевидна невідповідність оборотів по рахунках компанії сумам сплати податкових платежів;
- поєднання в одній особі функцій засновника, керівника й головного бухгалтера компанії.

2. Офшорні операції з «відмивання»:

- використання як підстави для здійснення міжнародних трансакцій фіктивних або фальсифікованих контрактів з офшорними компаніями;
- подальше переміщення коштів шляхом здійснення «розпилення» переказів у різні юрисдикції;
- повторюваність однотипних елементів схем електронних переказів;
- участь у схемі взаєморозрахунків більше однієї офшорної компанії;
- участь у схемі фінансових операцій підставної компанії-резидента, на банківський рахунок якої здійснюється первинне розміщення злочинного доходу;
- предмет контракту (послуги, інші результати інтелектуальної діяльності) не піддається об'єктивній верифікації з боку контролюючих органів;
- одержання кредиту / позики від офшорної компанії, або з рахунку в офшорній юрисдикції, із процентною ставкою, що істотно відхиляється від процентних ставок на внутрішньому й зовнішньому ринку, а також повернення такого кредиту / позики;
- очевидна невідповідність зазначеної в контракті вартості товарів або послуг їхній реальної вартості;
- очевидна невідповідність підстав вхідних / вихідних платежів (кошти, що надходять на проведення будівельних робіт, у повному обсязі витрачаються на оплату, наприклад, консалтингових послуг);
- переказ на рахунок офшорної компанії, що не є стороною за контрактом.

3. Зовнішньоекономічні операції з «відмивання», в т.ч. з метою незаконної компенсації ПДВ з бюджету:

- циклічність однотипних операцій, що здійснюється між учасниками схеми;
- використання для здійснення трансакцій як підстави фіктивних або фальсифікованих контрактів;
- максимально стислі строки проведення розрахунків (часто протягом одного дня);
- первинне підтвердження поставки різними компаніями, які беруть участь у схемі, оформляється в один день;
- участь у схемі фіктивних фірм;
- використання в схемах офшорних компаній і офшорних юрисдикцій;
- розрахункові рахунки постачальника й покупця перебувають в одному банку;
- розрахунки покупця-нерезидента за експортований товар здійснюються з рахунку в банку-резиденті;
- відсутність економічного ефекту від розрахунків операцій з векселями, цінними паперами на пред'явника, що включаються до схеми;
- фальсифікація імпорту товарів;
- одержання банківського кредиту або позики від юридичної особи на суму повернення ПДВ;
- невідповідність зазначеної в контракті вартості товарів або послуг їхньої реальної вартості;
- невідповідність заявленої вартості товару на митницях різних країн при вивезенні й ввезенні товару;
- очевидна невідповідність підстав вхідних / вихідних платежів у рамках імітованого схемою єдиного виробничого циклу;
- проходження однієї й тієї ж суми по рахунках великої кількості учасників схеми протягом банківського дня;
- предмет угоди - «популярні» серед шахраїв товари (програмне забезпечення, оптичні елементи, пластмасові штампи тощо).

4. Операції з «відмивання» на ринку цінних паперів:

- купівля вітчизняними (як правило, фіктивними) підприємствами за договорами-дорученнями пакетів акцій (часто неліквідних) українських суб'єктів підприємницької діяльності у фірм-нерезидентів за цінами, значно вищими їх ринкової вартості;
- укладання угод підприємства з однією і тією ж стороною щодо купівлі, а потім продажу тих самих цінних паперів.

5. Перестраховування з метою «відмивання»:

- низькі рейтинги фінансової надійності (стійкості) страховиків та перестраховиків-нерезидентів; або різка зміна рейтингу протягом дії договору перестраховування;
- місцезнаходженням страховиків та перестраховиків-нерезидентів є країна, яка не бере участі в міжнародному співробітництві у сфері запобігання та протидії

- легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та боротьби з тероризмом, або офшорна зона чи країна зі сприятливим податковим режимом;
- укладання договорів ретроцесії із сумнівними особами;
 - нестандартні чи очевидно економічно невігідні умови договору страхування/перестраховування (об'єкт страхування, страхові суми, страховий/перестраховий платіж та порядок сплати тощо).

Зазначені матеріали можуть використовуватись суб'єктами первинного фінансового моніторингу для виявлення фінансових операцій, що можуть мати відношення до легалізації коштів, правоохоронними органами при проведенні розслідувань, а також іншими державними органами – учасниками системи протидії для використання в якості методичних матеріалів при виконанні покладених на них функцій.

З метою підвищення ефективності виявлення схем легалізації коштів, набутих злочинним шляхом, необхідне посилення в цілому якості взаємодії всіх учасників системи протидії. Зокрема на міжвідомчому рівні потребує подальшого розвитку інформаційний обмін між Держфінмоніторингом України та іншими державними органами, особливо забезпечення доступу до баз даних (насамперед податкових, митних, правоохоронних органів, регуляторів ринків фінансових послуг). Одночасно потребує удосконалення співпраця з фінансовими розвідками інших країн в частині проведення фінансових розслідувань.